

„Lisztnek egy barátja” – Pónori Thewrewk Emil

A magyar klasszika-filológia atyja, Pónori Thewrewk Emil (1838–1917) saját bevallása szerint a vers törvényét keresve került a zene országába.¹ A „zene országában” tett kalandjairól részletesen beszámolt naplóiban, melyeket a Mozart-centenárium évétől (1856) élete végéig vezetett. Habár az 1860 és 1884 között jegyzett kötetek elvesztek, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Quart. Hung. 2526 jelzett alatt fennmaradt 51 napló is bőséges forrásként szolgál a kutatás számára. Ennek ellenére, ezeket mindeddig nem dolgozta fel szisztematikusan a muzikológia. Eddig a filológusok, elsőként Pónori Thewrewk volt tanítványa, Pruzsinszky János (1918)² idézett pár zenei vonatkozású naplóbejegyzést. Szintén a Pónori Thewrewk-portré árnyalásaként említett Ritoók Zsigmond is zenetörténeti adalékokat monográfiájában (1993).³ Legújabban (2008) Kovács Béla Lóránt adta közre Pónori Thewrewk válogatott tanulmányait, közöttük zenei témájú írásait is.⁴

2023-ban, Pónori Thewrewk Emil születésének 185. évfordulója alkalmából, jelen tanulmánnyal egy sorozat indul, melynek célja a klasszika-filológus életének és munkásságának zenetudományi és kultúratörténeti szempontú feltárása a naplók

-
- 1 PÓNORI THEWREWK Emil: „A magyar zene rhythmusa”, in KOVÁCS Béla Lóránt (szerk.): *Pónori Thewrewk Emil: A hang mint műanyag. Válogatott zenészeti, költészeti és nyelvészeti tanulmányok* (Budapest, Szépirodalmi Figyelő, 2008), 51.
 - 2 DR. PRUZSINSZKY János: *Piis manibus: Pónori Thewrewk Emil emlékezete* (Budapest, Franklin-Társulat, 1918). A Philologiai Társaság 1918. február 9-én tartott közgyűlésén felolvasott ünnepi emlékezés.
 - 3 RITOÓK Zsigmond: *Pónori Thewrewk Emil* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993) (= *A Múlt Magyar Tudósai*).
 - 4 KOVÁCS Béla Lóránt (szerk.): *Pónori Thewrewk Emil: A hang mint műanyag. Válogatott zenészeti, költészeti és nyelvészeti tanulmányok* (Budapest, Szépirodalmi Figyelő, 2008). Ide lásd elsősorban PÓNORI THEWREWK Emil: *A hang mint műanyag; A magyar zene rhythmusa; A magyar zene tudományos tárgyalása; A dallam és szöveg kongruenciája; Syncope* c. tanulmányait. A kötet közreadója nem hivatkozik a naplókra.

és egyéb kéziratári dokumentumok és levelek, valamint a korabeli sajtó alapján. Ennek első állomása Liszt Ferenc és Ponori Thewrewk Emil barátsága.

Ismeretlenül bár, de a mester közelében

Mint idealista diák, Ponori Thewrewk Emil rajongott Liszt Ferencért, akit 1856 augusztusában a pesti belvárosi Váci utcában pillantott meg először, sőt a kabátjához is hozzáért.⁵ Nem sokkal később, augusztus 15-én, péntek reggel 10 órakor a Belvárosi Főplébánia-templom miséjén újból látta a zeneszerzőt, akinek egy rá szegzett tekintete „oly benyomást tett, milyent még egy emberé sem.” Még aznap délután köszöntő epigramma született az Orczy-kertben:

Liszt Ferenczre

Láttalak, és szent tűz ömlött el testem alakján;
Mert égit véltem látni te benned o Liszt.⁶

Ponori Thewrewk 1856. augusztus 17-én vasárnap, és másnap is látta Lisztet a templomban.⁷ Augusztus utolsó napján családjával együtt részt vett az esztergomi bazilika felszentelésén és az *Esztergomi mise* bemutatóján.⁸ Sőt, két évvel később, 1858-ban, a zenemű Nemzeti Múzeumban tartott délutáni próbáján a *Kyrie* kivételével (amiről elkésett) a basszus szólamban énekelt, Liszt vezénylete alatt.⁹ Az akkor kapott kottát öregkorában is kegyelettel őrizte.¹⁰ A másnapi, április 11-i előadáson nem működött közre. Egyrészt kisasszonytársaságát (Lúc Saroltát és Arankát) gardírozta, másrészt, a színpadtól távol végre megcsodálhatta a zene és szöveg kapcsolatát. Erről egyes tételek kapcsán így írt naplójában:

5 PONORI THEWREWK Emil: „Liszt Ferenc”, *Budapesti Hírlap* 30/246 (1910. október 16.), 31. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Liszt 1910*.

6 PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/1, 16. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló 1*.

7 Uo.

8 PONORI THEWREWK *Liszt 1910*, 31. A zeneművel kapcsolatos legfrissebb kutatási eredményeket lásd jelen kötetben: CSELÉNYI Máté: „Adalékok Liszt Ferenc Esztergomi mise bemutatójának előzményeihez”.

9 PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/6, 22–23. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló 6*.

10 PONORI THEWREWK *Liszt 1910*, 31. A kotta elveszett vagy lappang.

„Mily esedező a Kyrie! [...] a nagy király [...] határtalan dicsőségét visszhanggi ismétlésekben hirdeti a Gloria. [...] minden ingatag szív hinni kénytelen, mit a Credo oly hatalmas hangokban hirdet. [...] A zene mozdulatait figyelemmel kísérvén, mintegy látjuk, hogy száll Jézus a néma sírba; de látjuk egyszersmind, hogy tör elő a sírból az élet [...] Mily jellemző ama zene is, mely a jövő föltámadás reményét fejezi ki. A Sanctus s az Agnus Dei is rendkívüli művészet szüleménye, mit csak oly zenész nem ismer el, ki a zenének hangjait a szöveg értelmével vagy nem tudja vagy elfelejti összecsatolni.”¹¹

A pesti piarista gimnázium diákjaként (1852–1857) és énekeseként 1856. szeptember 14-én részt vett Weber úr sashegyi házának oltárfelszentelésén. A misére, melyen Peitler Antal József, a váci egyházmegye püspöke celebrált, Liszt és Erkel is hivatalosak voltak, de nem jelentek meg. Ponori Thewrewk legnagyobb sajnálatára a „kegyetlen sors” nem engedte „a nagy művésszel [Liszttel] találkozni s beszélgetni.”¹²

Liszt zongorára írt kompozícióit és átiratait Máhr Gyula és Káldy Gyula révén ismerte meg. 1856. december 14-én Máhr zsenialitását hallgatva Ponori Thewrewk titkon „a még dicsőbb játékot Liszttől hallhatni” vágyott, kiben „uj honi csillagot” vélt felfedezni.¹³ Káldytól többek között 1857 augusztusában hallotta Liszt *Es war ein König in Thule* (S. 278/2) Goethe-dalát, melyet még a hétvégén, augusztus 22–23-a között le is fordított magyarra. Csak az utolsó versszakkal volt megelégedve. Sikerült beszereznie a zongorakivonat kottáját, azt játszotta is, majd leendő feleségének, Matlekovits Josephinnek (1841–1864) ajándékozta.¹⁴

Johann Wolfgang von GOETHE:

Der König in Thule

A thulei király

Es war einst ein König in Thule,
Gar treu bis an das Grab,
Dem sterbend seine Buhle
einen goldnen Becher gab.

Volt Thulének fejedelme,
Ki sírig hű vala,
Ennek haló szerelme
Arany kehelyt ada. /: hagna :/

11 PONORI THEWREWK *Napló* 6, 22–26.

12 PONORI THEWREWK *Napló* 1, 24.

13 PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/2, 19. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló* 2.

14 PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/5, 5–9. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló* 5.

Es ging ihm nichts darüber,
Er leert' ihn jeden Schmaus;
Die Augen gingen ihm über,
So oft trank er daraus.

Und als er kam zu sterben,
Zählt' er seine Städt' im Reich,
Gönnt' alles seinen Erben,
Den Becher nicht zugleich.

Er saß beim Königsmahle,
Die Ritter um ihn her,
Auf hohem Vätersaale
Dort auf dem Schloß am Meer.

Dort stand der alte Zecher,
Trank letzte Lebensglut
Und warf den heil'gen Becher
Hinunter in die Flut.

Er sah ihn stürzen, trinken
Und sinken tief ins Meer.
Die Augen täten ihm sinken,
Trank nie einen Tropfen mehr.¹⁵

Mitsem becsült nagyobbra,
Ő minden ünnepen
Űrti s arca könyűs, ha
Abból italt veszen.

S mint végórái mulnak
Számlálja birtokát,
Mindent hagy az utódnak,
Kivéven poharát.

Űlt a király ebéden,
Körötte lovagok,
Az ősök nagy termében,
A parti várban ott.

Ott állt, utolszor itta
Bor életető tüzét,
S a tengermélybe dobta
Neki szent serlegét.

Ő esni, telni látja
S merülni víz alá.
Ajkát - szeme végsőt hunyva -
Többé nem áztatá.¹⁶

PONORI THEWREWK Emil fordítása

Az 1860-as évektől Ponori Thewrewk oktatói tevékenysége egyre inkább kiegészült tudományos, elsősorban a zene–nyelv kapcsolatát vizsgáló és a ritmikát boncoló kutatásokkal. Saját bevallása szerint három ízben foglalkozott Liszt életművével: 1866-ban, *A hang mint műanyag* című értekezésében, 1873-as akadémiai székfoglalójában és a József főherceg *Czigány nyelvtanához* csatolt *Irodalmi kalauzban*. Ez utóbbi két-tőben Liszt „cigánykönyvére” is reflektált.¹⁷ *A hang mint műanyag* eszmefuttatásaiból

15 GOETHE's Werke. Erster Band (Stuttgart, J. G. Cotta, 1827), 173.

16 PONORI THEWREWK *Napló* 5, 6–7.

17 PONORI THEWREWK *Liszt 1910*, 31.; PONORI THEWREWK Emil: *A hang mint műanyag: költészeti–zenészeti értekezés a magyar zene eredeti voltának bebizonyításával* (Pest, Haartleben Adolf, 1866); uó: *A magyar zene rhythmusa* (Budapest, Franklin Társulat, 1881²), a Magyar Tudományos Akadémián 1873. március 3-án felolvasott akadémiai székfoglaló második, javított kiadása. Lásd

kiderül, hogy részt vett a *Dante-szimfónia* első tételének pesti, a Nemzeti Zenede fennállását jubiláló előadásán (1865). Sőt, később báró Augustus Antal (1807–1878) jóvoltából a birtokába kerültek a római ősbemutatóra készült Domenico Venturini-sonettek is.¹⁸ Ponori Thewrewk 1860–1884 között jegyzett naplói hiányoznak, egyéb feljegyzések híján pedig csupán feltételezhetjük, hogy amikor csak tehetette, részt vett Liszt magyarországi hangversenyein. Így például akár 1871. március 26-án és április 5-én a Liszt-vezényelte Filharmóniai Társaságnak a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében tartott koncertjein.¹⁹ Liszt az 1865-ben felavatott Akadémia palotájában, és a szintén Széchenyihez köthető Pesti Casinóban többször is fellépett.²⁰

A Pesti Casino mintájára és Széchenyi Istvánnal a tagok közt, ám Frölich József és Házmán Ferenc (később Buda polgármestere) kezdeményezésére 1841-ben létrehozott Budavári Casino-Egylet székhelye a Marczibányi-család Dísz téren levő emeletes háza volt.²¹ Kulturális céljai:

továbbá József főherceg [Joseph Karl Ludwig, Erzherzog von Österreich]: *Czigány nyelvtan. Románo csibákero sziklaribe* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1888), valamint Franz LISZT: *Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie* (Paris, Librairie Nouvelle – A. Bourdilliat, 1859). Magyar fordításban lásd LISZT Ferenc: *A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon* (Pest, Heckenast Gusztáv, 1861).

- 18 Domenico VENTURINI: *Sonetto 1. Dante sulla torre di bosono in agubbio; Sonetto 2. La Sinfonia dantesca di Liszt*. Ez Ponori Thewrewk Emil iratai között maradt fent. Lásd Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond XII/1331/3. boríték. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Iratai*.
- 19 A Magyar Tudományos Akadémia dísztermében megtartott 1871. március 26-i előadás műsora: ROBERT VOLKMANN: *III. Richárd nyitánya*, op. 68 (vez. Robert Volkmann); ERKEL Ferenc: *Dózsa György*, ária (vez. Erkel Ferenc, ének: Balázs Sándorné Bognár Vilma); LISZT Ferenc: *I. Magyar rapszódia*, f-moll (vez. Liszt Ferenc); ROBERT SCHUMANN: *1. szimfónia*, B-dúr, op. 38 (vez. Erkel Ferenc). Az 1871. április 5-i hangversenyen végig Liszt Ferenc vezényelt. Az előadott művek: ERKEL Sándor: *Csobánc* c. opera nyitánya; LISZT Ferenc: *1. zongoraverseny* (zongora: Olga Janina); LANGER Viktor: *Ave Maria* (ének: Pauliné Markovits Ilka); ÓRCZY Bódog: *A renegát*, nyitány és ária (ének: Pauliné Markovits Ilka); BERTHA Sándor: *Nászinduló*; MIHALOVICH Ödön: *A szellemek hajója*. A hangverseny adatait közli BÓNIS Ferenc: *A Budapesti Filharmóniai Társaság százötven esztendeje 1853–2003* (Budapest, Budapesti Filharmóniai Társaság–Balassi Kiadó, 2005), a CD-mellékletet összeállította: WELLMANN Nóra. Liszt Ferencnek a Magyar Tudományos Akadémián tartott koncertjei még nincsenek feldolgozva.
- 20 DOMOKOS Zsuzsanna: „Liszt, Széchenyi és a Magyar Tudományos Akadémia. Liszt hazafias szolgálata a magyar zenei közéletben”, in BERLÁSZ Melinda – GRABÓCZ Márta (szerk.): *Tanulmánykötet Ujfalussy József emlékére* (Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013), 160. A Pesti Casino zenei tevékenységéről és eseményeiről lásd BÉKÉSSY Lili Veronika: *Zenei mindennapok és zenei reprezentáció Pest-Budán: A főváros zenei sajtója 1857-ben*. PhD disszertáció (Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2023).
- 21 KELETI Károly: *A budavári Casino-egylet félszázados története 1841–1894* (Budapest, Athenaeum, 1891), 4–9.

- „1. § [...] a művelt társalgás, erkölcs, és törvény szabályaival megférő, elmederítő és kedélynemesítő élvezetek szerzése, – politikai és vallási fejtegetések kizárásával.
2. § E cél elérése végett az egylet, tagjainak találkozási helyül külön helyiséget tart, hirlapokat járat, s az irodalom kiválóbb termékeiről kézi könyvtárt rendez, a művelt társalgás elvével megférő játéknemek megszerzéséről gondoskodik, zene- és táncszertéyeknek és egyéb társas multságoknak rendezését, úgy szintén a rokon célú egyletekkel való érintkezést sat. megengedi.”²²

Az egylet hivatalos nyelve a magyar volt. Tag lehetett minden feddhetetlen jellemű, nagykorú, állandó budai lakhellyel rendelkező férfi; akik máshol laktak, ideiglenes tagnak vétettek fel. E Casino-Egylet lényegében magába sűrítette a budavári társaság elitjét. A névsorban megtaláljuk Augusz Antalt (1851–1862), Bogisich Mihályt (1883-tól),²³ illetve a Ponori Thewrewk tanár-testvérpárt, Árpádot (1839–1903; belépés dátuma bizonytalan, kilépett 1874-ben) és Emilt. Utóbbi 1864-ben lépett be, abban az évben, amikor a Casino-Egylet a budai gimnázium önképző körének pártoló tagja lett.²⁴ 1870 telének (január–február) estéin, mint egyleti könyvtáros, budai főgimnáziumi tanár, dr. Ponori Thewrewk Emil több tag kérésére nyelvtörténeti előadásokat tartott,²⁵ például „Sajátságos szókatégoriákról”, „A népethymologia és az akadémiai szótárról”, vagy „A neologismus és purismusról.”²⁶ Ez utóbbit később *A helyes magyarság elvei* dolgozat két külön fejezetében is részletezte.²⁷ E Casino-egyleti előadásokat többek között gróf Andrássy Gyula, Fölsinger Ignác, Hieronymi Béla, Horváth Ignác, Szalay Péter, Bupp Zsigmond, Póra Ferencz, Wartha Vincze és Szily Kálmán hallgatta.²⁸ Ekkoriban fogadott magyar nyelvtanárt Liszt Ferenc is, de még nem sejthette, hogy pár év múlva pont ennek apropóján fog találkozni Ponori Thewrewk Emillel.

22 *A Budai Casino-Egylet alapszabályai 1868* (Buda, Bagó Márton, 1868), 3.

23 Bogisich Mihály személyéről és munkásságáról lásd bővebben B. KASKÖTŐ Marietta: „Reform magyar módra: pillanatképek a Mátyás templom zenei életéből Bogisich Mihály működése idején (1882–1898)”, in MIKLÓS Réka (szerk.): *Délvidéki Himnológiai Füzetek* 3 (2022) (Szeged, Gerhardus Kiadó, 2023) (megjelenés alatt).

24 Vö. KELETI Károly: *A Budavári Casino-Egylet félszázados története 1841–1894*, 37–79. és *A Budai Casino-Egylet alapszabályai 1868* 5§ és 8§ paragrafusait.

25 Ezek hirdetési: *Budapesti Közlöny* 3/282 (1869. december 10.), 4316.; *Pesti Napló* 20/288 (1869. december 16.), melléklet.

26 „Ujdonságok”, *A Hon* 8/29 (1870. február 6.). Az Egylet termeiben vasárnaponként tartott előadásokat. Az itt felsoroltak a sajtócikk megjelenése előtti, januári felolvasások címei.

27 PONORI THEWREWK Emil: *A helyes magyarság elvei* (Budapest, Athenaeum, 1873), V. fejezet: *Purismus*, 36–39.; VI. fejezet: *Neologismus*, 40–63.

28 CSENGERI János: „Ponori Thewrewk Emil emlékezete”, *Budapesti Szemle* 175/499 (1918), 29. Eredetileg a Magyar Tudományos Akadémián tartott emlékbeszéd.

Liszt magyar nyelvtanulási kezdeményezései

Egyáltalán nem volt magától értődő, hogy a magyar lakosság minden tagja beszélje anyanyelvét. Az arisztokraták nem tudtak magyarul, több úrhölgy egyenesen sértésnek vette, ha ezen a nyelven szóltak hozzá. A szalonokban a bécsies színezetű német volt a társalgási nyelv. A köz- és társasélet, hivatal és tudomány német/latin nyelvét fokozatosan váltotta fel a 19. század folyamán a magyar, állandó harcban a politikai elnyomással és az azzal járó elnémetesítéssel.²⁹

Liszt Ferenc születése és anyanyelve (németajkú Raiding/Doborján), neveltetése/tanulmányai (Párizs) és magyar nyelvbeli hiányosságai ellenére magyarnak vallotta magát. Többek között ezért is kerülhettek a figyelem középpontjába a zeneszerző magyar nyelv elsajátítására irányuló lépései. A sajtó és szakirodalom lépten-nyomon igyekezett (igyekszik) közzétenni Liszt magyar nyelvtanulással kapcsolatos nyilatkozatait (lásd Jókai *Emlékeimből*, Liszt-levelek), valamint magyar nyelvtudásának különböző bizonyítékait: magyar nyelvtanárainak nevét, adomány átnyújtásáról szóló sorait (*Honművész* 8/26, 1840. március 29.), magyar nyelvű szövegfogalmazványait és leveleit (Eötvös Józsefhez, 1846. május 13.), magyar nyelvű kéziratföredékeit/kottabegyjegyzéseit („Petőfi szellemének Liszt Ferenc” jelzésű négy ütem faksimiléja a *Koszorú* 1879. áprilisi számában).³⁰ Talán az egyik legismertebb ilyen dokumentum Liszt 1873. május 5-én, magyar barátjához, Augusz Antalhoz címzett levelének e néhány sora:

„[...] Engedtessek meg nekem, hogy a magyar nyelvben való sajnálatos tudatlanságom ellenére születésemtől a sírig szívemben és érzéseimben magyar maradjak, és ennek megfelelően odaadóan elő kívánjam mozdítani a magyar zenekultúra ügyét. [...]”³¹

Lisztet nemcsak a főváros egyesítésének évében, hanem egész életében frusztrálta, hogy nem sajátította el kellőképpen a magyar nyelvet. A reformkori Magyarországon tett látogatás hatására írta ezeket:

29 BÁRCZI Géza – BENKŐ Loránd – BERRÁR Jolán: *A magyar nyelv története* (Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002), 546–561.

30 Lásd bővebben a főbb kötetek közül: id. ÁBRÁNYI Kornél: *A magyar zene a XIX. században* (Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 1900), MAJOR Ervin: „Liszt Ferenc magyarsága”, in BÓNIS Ferenc (szerk.): *Fejezetek a magyar zene történetéből. Válogatott tanulmányok* (Budapest, Zeneműkiadó, 1967) (= *Magyar Zenetudomány* 8), 193–198.; LEGÁNY Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873* (Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1976). Továbbiakban: LEGÁNY *Liszt*.

31 Liszt levele a Zeneakadémia szervezésével kapcsolatban Auguszt Antalnak, Weimar, 1873. május 7. A részletet közli DOMOKOS *Liszt, Széchenyi és a Magyar Tudományos Akadémia*, 159. A német eredetit közli Margit PRAHÁCS (Hg.): *Franz Liszt: Briefe aus ungarischen Sammlungen, 1835–1886* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966), 166. Továbbiakban: PRAHÁCS *Franz Liszt Briefe*.

„[...] neveltetésem e sajnálatos hiányát eltökéltem, hogy mindenek előtt és leginkább pótolni fogok; [...] Kétségtelenül boldogság és büszkeség tölt majd el, ha képes leszek anyanyelvemet megérteni, beszélni és mélyen behatolni szépségeibe: ebbe a nyelvbe, amely oly rendkívül világos, és Magyarország nemes eszméit oly érzékenyen képes kifejezni. Tíz hónapos, talán egyesztendei tanulás, remélem, elég lesz, hogy legalább a mindennapi élet nyelvében otthonos legyek [...] ha még van is eltérés köztünk nyelv tekintetében, gondolatban és érzésben már megvan a közösség. És tágabb értelemben is úgy látom, hogy sohasem is beszéltünk s nem is fogunk más nyelvet beszélni, mint egy és ugyanazt. [...] meg vagyok győződve róla, hogy ezek a magasztos dolgok, ezek az örökké világító sugarak: – haza, humanitás, erény, odaadás, áldozat –, nevezhetjük bármi néven, számunkra ugyanazt jelentik, keblünkben ugyanazt a hangot szólaltatják meg, s mintegy közös nyelv alapját képezik mindazok számára, akik érdemesek rá, hogy levegőt szívjanak a Nap alatt. [...]”³²

Az 1840-es évek magyar nyelvkönyveiből Liszt polcaira is jutott. Weimari könyvtárának 1887-es árverési jegyzéke alapján birtokában volt „Garay [János]: Handbuch ungarisch-deutscher Gespräche, egybekötve M. Kiss, Magyar ujdon szavak tára et Dictionnaire française-hongrois, Pest 1842–44.” (567. tétel), és „Kronperger, A[nton]: Grunhdlehre d[er] ungarischen Sprache [nach einer ganz neuen leichtfasslichen, französisch-englischen Lehrmethode verfasst, und vorzüglich zum Selbstunterricht] Wien 1841” (719. tétel).³³ A Garay-kötet „wie neu” állapota azt sugallja, hogy a virtuóz nem nagyon forgatta azt turnéi miatt.³⁴ Szintén életviteléből kifolyólag eshetett a választása Kronperger autodidakta módszertanára. Utazásai során, ha el is kísérték és bele is botlott magyar barátokba, azok mind beszéltek a franciát vagy németet. Külföldön, ha magyar látogatók keresték, inasa, Sipka Miksa révén hallhatott magyar beszédet maga körül.³⁵ Vadnai Károly tudósítása szerint, az itthoniak viszont szívesebben csiszolták francia tudásukat Liszt közelében, így minimalizálva az élő magyar szó elsajátításának lehetőségét. Sőt, Vadnai eleve szkeptikusan fogadta és többedmagával próbálta lebeszélni irrealisztikus tervéről az idős zeneszerzőt.³⁶

32 Liszt Ferenc levele Wesselényi Miklósnak, 1843. március 16., Krzyzanowitz, 1843. március 16. Lásd ECKHARDT Mária (közr.): *Liszt Ferenc válogatott levelei (1824–1861)* (Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1989), 81–84.

33 Maria ECKHARDT – Evelyn LIEPSCH: *Franz Liszts Weimarer Bibliothek* (Laaber, Laaber-Verlag, 1999) (= *Weimarer Liszt-Studien* 2), 21–56., ide: 36., 40.

34 ECKHARDT Mária: „Liszt és a magyar irodalom”, *Irodalomismeret* 2 (2016), 51. https://epa.oszk.hu/03200/03258/00015/pdf/EPA03258_irodalomismeret_2016_02_050-057.pdf (utolsó letöltés: 2023. december 15.).

35 LEGÁNY *Liszt*, 128. és 132.

36 Vadnai Károly (1832–1902) író, újságíró, MTA I. osztályának tagja (l. 1872, r. 1900), a Kisfaludy-,

Liszt élete utolsó szakaszában (1869–1886) évi rendszerességgel több hónapot töltött Rómában, Weimarban és Pesten. A hosszabb budapesti tartózkodás jobb esélyekkel kecsegtetett a nyelvtanulásra. Feltehetően a Jókai-házaspárnál határozta el, hogy ezúttal nyelvmestert fogad.³⁷ Ekkoriban Jókai Mór az *Eppur si mouve – És mégis mozog a föld* című regényén dolgozott, mely a magyar nyelv térhódítására is reflektál. Az 1870-es évek elején Vadász Zsigmond piarista tanár, későbbi torontálmegyei ügyvéd tartott Liszt számára (ingyen) magyar órákat. Még tisztázatlan, hogy miért pont rá esett a választás, hol (Liszt akkori szállásán, Schwendtner plébánosnál vagy máshol), mikor, és milyen formában tartotta ezeket az órákat. Vadász visszaemlékezéséből annyi konkrétum derül ki, hogy a kor népszerű Ney [Franz] Ferenc Ollendorff-módszerű könyvéből dolgoztak³⁸ és fordítottak, elemezték többek között a *Szózatot*; folyékony anyanyelvi társalgásról nem esik szó.³⁹ Habár még homály fedi az okokat, 1873-ban színre lépett az új tanár.

A tanárjelölt kiválasztása

Liszt egyik tanítványa, Gobbi Henrik (1842–1920) ajánlotta mestere figyelmébe Ponori Thewrewk Emilt.⁴⁰ A „fiatal zongorászt” még 1859 tavaszán ismerte meg az ifjú nyelvész-palánta, „kinek mind zeneszerzeményeit, mind játékát nem lehetett nem csodálnia.”⁴¹ Habár kettejük kapcsolata még kutatás alatt áll, Ponori Thewrewknek legalább három versét zenésítette meg Gobbi.⁴²

Ponori Thewrewk Emil családjában az irodalom és tudomány iránti érdeklődés generációs hagyomány volt. Dédapja, P. Thewrewk János (sz. 1722–?), az *Origo linguae Hungaricae* mű szerzője felkarolta a francia nyelvismeret terjedését. Édesapja,

Petőfi-társaságok tagja, a Magyar Írók Segélyegylete titkára, 1862-től a Nemzeti Színház, majd az MTA drámabíró bizottságának tagja. Lásd VADNAI Károly: „Liszt s a magyar nyelv”, Fővárosi Lapok (1886. augusztus 6.), idézi LEGÁNY *Liszt*, 131.

37 Uo.

38 Heinrich Gottfried Ollendorff (1803–1865) a modern nyelvek magánúton való elsajátítására dolgozta ki módszerét. Nálunk NEY [Franz] Ferenc hasznosította ezt az *Anleitung zur Erlernung der ungarischen Sprache. H. G. Ollendorff's neue Methode, in sechs Monaten eine Sprache lesen, schreiben und sprechen zu lernen* c. könyvében, amely Pesten 1857 és 1907 között 28 kiadást ért meg. Liszt valószínűleg a Pesten 1871-ben kiadott 13. kiadást használta. Vö. LEGÁNY *Liszt*, 221.

39 Uo., 132.

40 PONORI THEWREWK *Liszt* 1910, 32.

41 PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/8, 73. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló* 8.

42 Dalok zongorakísérettel: *Az árva lány panasza*, Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtár, Ms. Mus. 1173; *Eső csap a fák lombjára*, Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtár, Ms. Mus. 1306; *Esti sóhaj*, OSZK Zeneműtár, Ms. Mus. 1301 [Dalok címlap nélkül]. Ez utóbbi nyomtatott variáns tartalmazza az *Eső csap a fák lombjára* c. dalt is.

Ponori Thewrewk József (1793–1870) nyelvműveléssel is foglalkozott, epigrammákat, verseket írt és fordított.⁴³ Az ő nyomdokait követve Emil számtalan értekezést, fordítást, magyarázatot közölt a magyar nyelvvel kapcsolatban is. Az 1860-as évektől részt vett az Akadémiai Szótár munkálataiban. Az 1870-es évek neológus-ortológus vitája⁴⁴ kapcsán számos cikket közölt a legfontosabb folyóiratokban (*Magyar Nyelvőr*, *Magyar Nyelv*, *Nyelvtudományi Közlemények*⁴⁵). Az MTA 1872-es pályázati felhívására készült *A helyes magyarság elvei* Marczibányi-jutalomban részesült. 1877–1878 között *Magyar mondattan* címmel tartott egyetemi előadásokat; az azokról készült jegyzetek, több kötetnyi egyéb lingvisztikai feljegyzéssel együtt különböző közönyvtárakban maradtak fenn.

Minthogy Liszt 1873 elején találkozott személyesen magyar nyelvtanárával, különös fontosságú Ponori Thewrewk *A helyes magyarság elvei* című dolgozata. A pályamunka egyben híven tükrözi szerzőjének frissen elnyert tisztségeit és aktuális nézeteit, mint a *Magyar Nyelvőr* munkatársa, és az MTA Nyelv- és Széptudományi Osztály, Nyelvtudományi Alosztály tagja. A kötet a következő szerkezeti egységekből épül fel: (1.) *A nyelv mivoltáról*, (2.) *Nyelvünk viszontagságairól*, (3.) *Idegen szavaink*, (4.) *Nyelvérzék és népetymologia*, (5.) *Purismus*, (6.) *Neologismus*, (7.) *Mondattan*, (8.) *A fordításról*, (9.) *A helyes magyarság elvei*. Az értekezést a pályakérdés ismertetése (nyelvújítás elveinek tárgyalása és illusztrálása pro- és kontra példákkal) és *Függelék: Kis Antibarbarus* (a magyar nyelvtől idegen szavak és kifejezések betűrendes, magyarázatos válogatott listája) keretezi. Érdeemes közelebbről is megvizsgálni Ponori Thewrewk néhány tételét, ezeket akár összegeyztethetjük Liszt nézeteivel.

43 RITÓÓK Ponori Thewrewk Emil, 26.

44 Az 1860-as években enyhült a német nyelv intézményes elnyomása, mely egy második magyar nyelvújítási mozgalmat provokált. Az első nyelvreformer vitával ellentétben (19. század eleje, Kazinczy vs Verseghy) a mérleg most az ortológusok, nem a neológusok javára billent el. Félteve anyanyelvük önállóságát, az újítók túlbuzgóságukban minden idegen kifejezést magyarosítottak, a „gyártósor” helyességétől és esztétikájától függetlenül. Több szakfolyóirat, elsősorban és sokáig vezetőként a *Magyar Nyelvőr* (1872, Szarvas Gábor) harcolt a lingvisztikai torzszülöttek, németes szó- és mondatszerkezetek, a helyes magyar nyelvérzékkel és hagyománnyal összegeyztethetetlen formulák ellen. A nyelvőrök a népnyelv kutatását és az abból való építkezést, inspirálódást is szorgalmazták. Az ortológus mozgalomnak köszönhetően magyarosodott a sajtó és irodalom, tudományos rangra emelkedett a lingvisztika, kiváltképp az összehasonlító nyelvtudomány (lásd Hunfalvy Pál, Budenz József és Szinnyei József finnugor kutatásait és munkáit). Nyelvenlékeket, kódexeket adtak ki, jelentős összefoglalások és alapmunkák születtek, közöttük a *Tüzetes Magyar Nyelvtan* (Simonyi Zsigmond – Balassa József, 1895), a *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* (Szarvas Gábor – Simonyi Zsigmond, 1890–1893), a *Magyar Tűjszótár* (Szinnyei József, 1893–1901), a *Magyar Nyelvújítás Szótára* (Szily Kálmán, 1902–1908), majd a 20. század elején létrejött a *Magyar Nyelvtudományi Társaság* és annak *Magyar Nyelv* című folyóirata. Lásd BÁRCZI Géza: *A magyar nyelv életrajza* (Budapest, Gondolat Kiadó, 1975), 344–363.

45 Válogatott sajtógyűjtést lásd RITÓÓK Ponori Thewrewk Emil, 228–251.

Így például az állítást, miszerint a nyelv az emberi gondolkodás, észjárás kifejezésének egy formája⁴⁶ Liszt a napi gyakorlatban így tapasztalta meg:

„[...] Ma franciául írok Önnek; mivel ahhoz vagyok szokva, hogy ezen a nyelven gondolkozzam, így kényelmesebben ki tudom fejezni azokat a gondolatokat, amelyeket közölni óhajtok Önnel. [...]”⁴⁷

Egy másik levelében így fogalmazott a zeneszerző:

„[...] Szégyenkezve vallom be, hogy teljesen elszoktam a német nyelven való írástól, sőt már a beszédben is csak bizonyos fáradtsággal találok meg azokat a fordulatokat és szerkezeteket, melyek e pompás nyelv sajátjai. [...]”⁴⁸

Ha tudat alatt is, de Liszt rátapintott a lingvisztika legfontosabb elemére: a szintaxisra. A nyelveket a mondat szerkezet, a nyelv belső törvényei határozzák meg és különböztetik meg egymástól. A szintaxis minden nyelv, minden nemzet sajátja. Ezért, még ha idegen elemek is kerülnek a szókincsbe, attól a nyelv megőrzi sajátosságos szerkezetét. Ponori Thewrewk Emil szavaival:

„[...] azért, hogy a nyelv idegen szókat meghonosít, még meg nem romlik, sőt gyarapodhatik is; az idegen szabást is elfogadná, t. i. az idegen mondat szerkezetet, úgy a nyelvészet meggyőződése szerint oly útra térne, mely egyenest romlásnak vezetné. [...] csak az a mondat magyar, mely a magyar nyelv törvénye és eszejárása szerint van alkotva.”⁴⁹

Érdekes adalék továbbá, hogy az idegen kifejezések fejtegetése kapcsán Ponori Thewrewk a zongorát is példaként említi, mely „országszerte élő szó, csak Csikszékben: virgína. Magy. Nyelvészet VI. 377. I. Mintájául szolgált tambora (Békésben dombora, domborázni, Erdélyi, Népd. I. 356. lap. domborálni,) maga pedig a Ballagi-féle hangorának (harmonika).”⁵⁰

46 PONORI THEWREWK Emil: *A helyes magyarság elvei* (Budapest, Athenaeum, 1873), 2.

47 Liszt Ferenc levele Richard Pohl német zeneírónak és zenekritikusnak, Weimar, 1853. november 5. Közli ECKHARDT *Liszt Ferenc válogatott levelei (1824–1861)*, 152.

48 Liszt Ferenc levele Eduard Lisztnek, Milánó 1837. december 17. Vö. uo., 48.

49 PONORI THEWREWK *Helyes magyarság elvei*, 66–67.

50 Uo., 60.

Hitelességi vizsgálat

Csupán a *Budapesti Hírlap* két – 1910. október 16-i és 1911. április 16-i – cikke nevezi meg Liszt magyar nyelvtanáráként Ponori Thewrewk Emilt.⁵¹ Ám, mindkét „Liszt Ferenc” című írás szerzője maga Ponori Thewrewk. Prahács Margit referenciaértékű munkájában⁵² a korábbi, 1910-es cikkekre hivatkozik, ugyanis ez közli a közvetítő, Gobbi Henrik nevét is. De mennyire lehet hiteles egy olyan forrás, melynek szerzője maga a tanár? Lehet, hogy csupán hírverésre vagy anekdotázásra szolgált az? Rajta kívül csak a családtagok visszaemlékezéseiben olvashatunk erről. Az első házasságból származó egyetlen gyermek, Ponori Thewrewk István (1863–1931) szerint:

„Liszt Ferenc már férfikor delén túl meg akart tanulni magyarul. Kitűnő mestert keresett, nem nyelvmestert, hanem hozzá hasonló műveltségű férfit, aki tudásával édes anyanyelvünk titkaiba avatná őt. Így történt, hogy »A helyes magyarság elvei« című művel akadémiai pályadíjat nyert tudóst: édes atyámat ajánlották neki. S atyám engedett a fölkérésnek, s Liszt Ferenczczel össze is jött. De csak néhányszor. Az oroszlánsörényű halhatatlan mester csakhamar ismét külföldre ment, s a magyar nyelv tanulása abbamaradt.”⁵³

Ponori Thewrewk Emil unokája, a második házasságából származó mostohalány fia, Thewrewk-Pallaghy Attila (1901–1989) így írt nagyapjáról, aki:

„[...] a hetvenes évek legelején a külföldről hazatért Liszt Ferenc közelébe és bűvkörébe jutott, akit az elfelejtett édes hazai nyelv elsajátítására igyekezett megtanítani.”⁵⁴

Ki vagy mi hitelesítheti az információt? Maga a szóban forgó személy, Ponori Thewrewk Emil, aki naplójában a két cikk keletkezési történetére, és az azokon végzett módosításokra is reflektált. Rákosi Jenőnek (1842–1929, író, újságíró, MTA-tag) intézett és naplójába bemásolt leveléből egyértelműen fény derül szubjektív preferenciájára is: Liszt mindenképp, és Erkel felett.

51 PONORI THEWREWK *Liszt 1910*, 32., valamint PONORI THEWREWK Emil: „Liszt Ferenc”, *Budapesti Hírlap* 31/90 (1911. április 16.), 117. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Liszt 1911*.

52 PRAHÁCS Franz *Liszt Briefe*, 417.

53 THEWREWK István: *Az édes atyám. (Dr. Ponori Thewrewk Emil)* (Nagyvárad, Láng József könyvnyomdája, 1900), 10.

54 THEWREWK-PALLAGHY Attila: *Ponori Thewrewk Emil* (Budapest, Egyetemi Nyomda, 1940), 9. Eredetileg felolvasta a Magyar Rádióban 1938. február 6-án, Ponori Thewrewk Emil születésének centenáriuma alkalmából.

„Rákosi Jenőnek 1910. okt. 6.

Nagyra becsült kedves Barátom!

Két cikket küldök. A 13 oldalra terjedőt becses lapod okt. 22-iki számába, Liszt születése napjának 99-ik évfordulójára való közlésre szántam, a 29 oldalra terjedőnek közlését eredetileg szintén erre az időre terveztem, de Beöthy Zsolt, ki mind a két cikket elolvasta s érdekesnek és becsesnek találta, arra kért, hogy ne most az Erkel-jubileum idején tegyem közzé, mert az a látszata lehetne, hogy Erkel dicsőségét ellensúlyozza. Ez az év Erkel éve; de közöljem mindjárt a jövő legelején, mert az meg Liszt dicsőítésnek az éve. Ebből következik Hozzád való kérésem. Válaszodat várva, hogy két cikket illetően közlésre szives vagy e elvállalni, maradok igaz barátsággal nagyra becsülő híved P. T. E.”⁵⁵

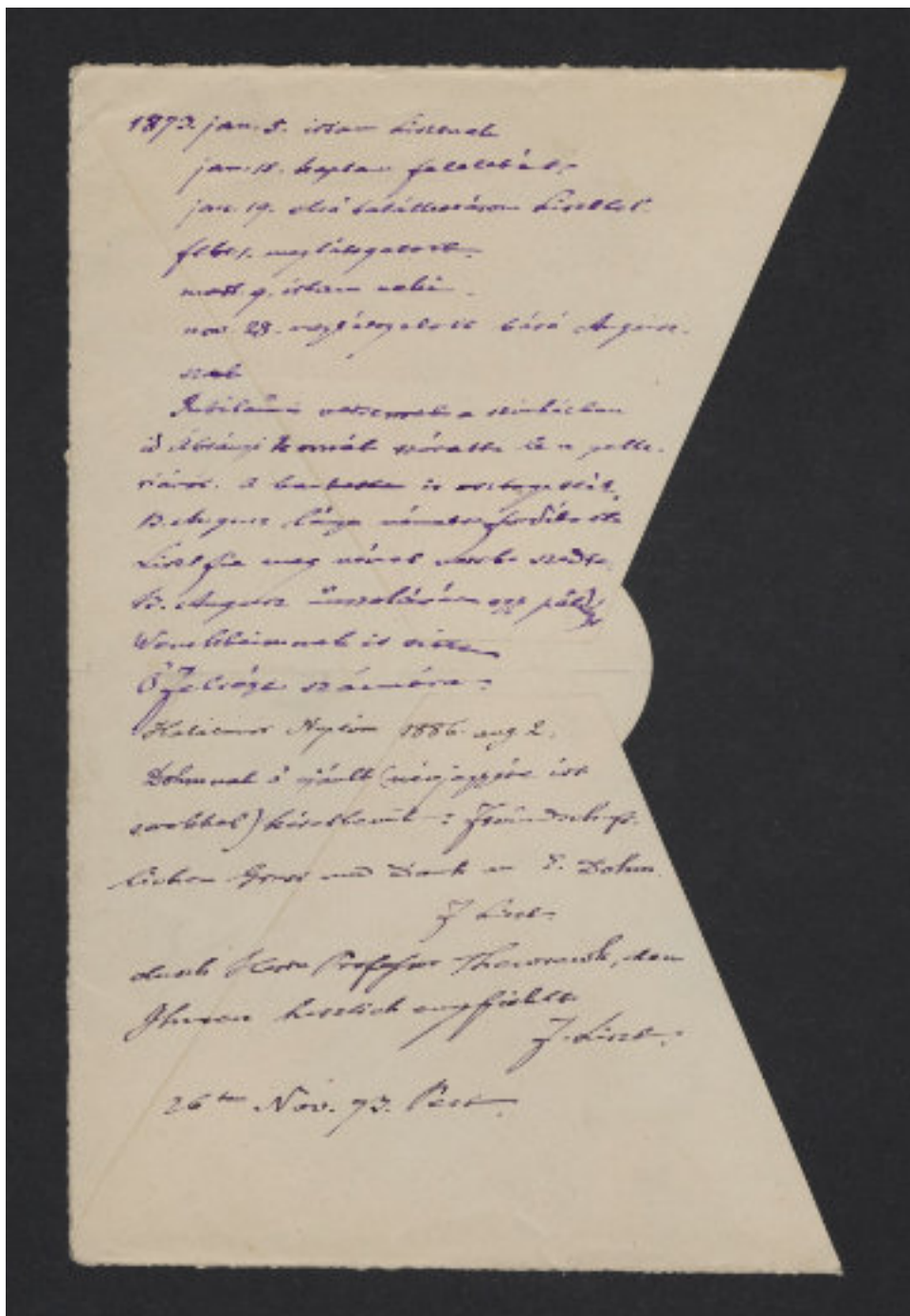
Míg Ponori Thewrewk 1911-ben csupán annyit jegyzett föl naplójába, hogy elment a „kaszinóba nézni, hogy a cikkem milyen és mennyi kurtitást szenvedett”,⁵⁶ addig az egy évvel korábban közölt írásának sajtóhibáit könyörtelenül részletezte „[1910] Kedden, okt. 18.” Ez nem csupán rövidítésekkel jelent meg – „el van hagyva a: Liszt dirigálására vonatkozó idézet, az esztergomi ünnepnap délutánjára és estéjére vonatkozó rész; az esztergomi intrikákra vonatkozó idézetek; a Lizensyayra vonatkozó idézet Ábrányitól; Liszt eme szavai: Ich habe meine Rhythmus für mich; amint szóba lépett s könyvtáramat látta stb.” – ezáltal megbontva a szöveg logikáját, de „a Lizensyai költeményéből való idézetek nincsenek a maguk helyén. A »Lizensyai Kálmán Liszt Ferenczre dicsőítő költeményt« írt és »Mihelyt a dolog Lisztnek tudomására jutott« közé tartozik.” Ráadásul „Michaelis Corda helyett Michaelis Carola olvasandó.”⁵⁷ Ám azt Ponori Thewrewk nem róttá fel, hogy Liszt „a magyar nyelvet lehetőleg jól meg akarta tanulni. Ez iránt az akkoriban legkitűnőbb s nála minden napos tanítványához, Gobbi Henrikhez fordult tanácsért. Gobbi azonnal engem ajánlott oktatónak s ő a tervet örömmel fogadta.”⁵⁸ Sőt, egy másik, eddig ismeretlen kéziratban, Ponori Thewrewk maga rögzítette a Liszt-epizód minden mozzanatát (1. *fakszimile*). Ennek hitelességét pedig más primer dokumentumok is megerősítik (2–4. *fakszimile*).

55 PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/36, 249–250. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló* 36.

56 PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/37, 144. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló* 37.

57 Uo., 24–25.

58 PONORI THEWREWK *Liszt 1910*, 32.

1. fakszimile. Pónori Thewrewk Emil dátumlistája Liszt Ferencsel kapcsolatban Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond XII/1331/3. boríték. Pónori Thewrewk Emil iratai.

1873: személyes találkozás és ünnepség

Ponori Thewrewk 1873. január 5-én levelet írt Lisztnek, melyet a címzett át is vett (2. *faksimile*). Habár a levél elveszett, annak tartalmát Liszt január 14-i feleletéből rekonstruálhatjuk, melyet másnap kapott kézhez Ponori Thewrewk. A Szent Erzsébet-motívum Ponori Thewrewk által jelölt forrásait Liszt nem használta, ám olyannyira érdeklődött a tudós magyar ritmikai kutatásai iránt, hogy kérte keresse fel őt Ponori Thewrewk.⁵⁹

Az első találkozás és látogatás dátumai egy életen át bevésődtek a klasszika-filológus emlékezetébe. Január 19-e⁶⁰ és február 1-je kerek évfordulók apropója nélkül is megjelennek a naplókban (*Függelék*). Ponori Thewrewk január 19-én találkozott Liszttel; a pontos helykoordinátákat nem tudjuk. Liszt 1873. február 1-jén, szerdán, este 6 óra tájt kereste fel Ponori Thewrewköt annak Fortuna utcai lakásán,⁶¹ a mai Zenetudományi Intézet közelében. A klasszika-filológus egész életében a budai várnegyedben lakott, az Úri utcában, majd az Országház és Tárnok utcában, végül a Lovas úton. Sétái során számtalanszor elhaladhatott a Liszt-találkozás jeles helyszíne mellett, amely, akárcsak a dátumok, megannyiszor felidézhatték e becses emlékeket.

A „megvalósulásra érdemes terv”, a magyar nyelvórák végül meghiúsultak, Liszt és Ponori Thewrewk nem tudták összeegyeztetni programjaikat. A zeneszerző úgy képzelte, hogy tanára minden estjét nála tölti, ám ez nem volt lehetséges, azok már foglaltak voltak.⁶² Feltehetően német nyelven beszélhettek (ahogy németül is leveleztek), szóba kerülhetett akár a legfrissebb *A helyes magyarság elvei* pályamunka vagy a cigány zene kérdése is, mellyel Ponori Thewrewk Emil akkoriban akadémiai székfoglalója kapcsán foglalkozott. Eddig egyetlen konkrét irat vagy feljegyzés sem utal arra, hogy Liszt részt vett Ponori Thewrewk 1873. március 3-i, *A magyar zene rhythmusa*

59 Liszt Ferenc levele Ponori Thewrewk Emilhez, 1873. január 14., Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond XII/672. Teljes egészében közölve in *Franz Liszt's Briefe. Zweiter Band*, gesammelt und hrsg. von La Mara (Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1893), 180–181. Tartalmát említi PRAHÁCS *Franz Liszt Briefe*, 158.

60 A találkozást Legány Dezső is megemlíti, bár téves dátummal, forrásokat nem jelöl, feltehetően azért teszi hozzá, hogy „körül”: „1873.I.15 körül Ponori Thewrewk Emil jár Lisztnél”. Vö. LEGÁNY *Liszt*, 249.

61 Lásd az "Ofen/Buda, Fortuna gasse No. 159" címezést Liszt Ferenc levelén Ponori Thewrewk Emilhez, 1873. január 14., Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond XII/672, illetve *Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen 1875*. (Budapest, 1875), 457. https://library.hungaricana.hu/hu/view/FszekCimNevTarak_11_009_05/?pg=474&layout=s&query=ponori (utolsó letöltés 2023. október 1.)

62 PONORI THEWREWK *Liszt 1910*, 32.; PONORI THEWREWK *Liszt 1911*, 117.

című székfoglaló beszédének felolvasásán.⁶³ Az viszont bizonyos, hogy a zeneszerző ismerte annak tartalmát. Sőt, levélben köszönte meg a német nyelvű kiadás dedikációját; az viszont már kérdéses, hogy valóban megjelent egy ilyen verzió is?⁶⁴ Liszt könyvtárában is csak a második, magyar nyelvű kiadás (1881) maradt fenn, melyet viszont Ponori Thewrewk a *Magyar Zeneművelő Társaságnak* ajánlott.⁶⁵ A legközelebbi találkozásra már a Liszt-jubileum keretében került sor (3. fakszimile).⁶⁶

Az 1873. november 9-én, a Vigadó kis termében tartott hangversenyen Ponori Thewrewk is részt vett, és valószínűleg a Nemzeti Színház másnapi előadásán is. Szigligeti *Csikósa* közben ugyanis id. Ábrányi Kornél leszóratte a karzatról Ponori Thewrewk köszöntő epigrammáját.⁶⁷ Elismert költőként számtalan ünnep alkalmából vették igénybe tollát, s ő maga sem tagadta meg magától a Múzsá, Liszt esetében Beethoven-csókját. Ez utóbbi a vázlatokban és végleges változatban egyaránt szerepel.⁶⁸

-
- 63 Forrásmegjelölés nélkül közli Legány Liszt (dólttel), 250., idézi Watzatka Ágnes: Budapesti séták Liszt Ferencsel (cím dólttel) (Budapest, Helikon, 2011), 105. Úgy tűnik, Lisztnek aznap nem volt más programja, téma iránti érdeklődése és a szerző személyes ismeretsége okán elképzelhető, hogy meghallgatta a székfoglaló előadást. Ugyanakkor furcsa, hogy erről nem ír Ponori Thewrewk. Úgy gondolom, egy ekkora megtiszteltetés valamilyen formában megjelent volna dátumlistáján (1. fakszimile). Az 1873-as év naplókötete hiányzik, de a későbbi kötetekben sincs retrospektív utalás erre. Egyelőre más kéziratban, jegyzetben, de a korabeli sajtóban sem találtam egyéb bizonyítékot. Ezúton is köszönöm Watzatka Ágnesnek a szívélyes segítséget és eszmecserét.
- 64 Liszt Ferenc levele Ponori Thewrewk Emilhez, 1881. április 2., Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond XII/673. Említi és tartalmát közli PRAHÁCS *Franz Liszt Briefe*, 241., 417. ISOZ *Zenei levelek* kötetében egyáltalán nem szerepel.
- 65 PONORI THEWREWK *Magyar zene rhythmusa*, Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatókönyvtár LH K 236. A Magyar Zeneművelő Társaságról és más korabeli zeneszerző-társaságokról lásd bővebben jelen kötetben VIZINGER Zsolt: „Harmónia & Hungária – Az első magyar zeneszerző-társaságok története” című tanulmányát.
- 66 Az 1873-as Liszt ünnepség új megvilágítását és érdekes adalékait lásd BÉKÉSSY Lili Veronika: „»Vox populi«. Liszt Ferenc 1873-as művészi jubileuma” in DOMOKOS Zsuzsa – CSELÉNYI Máté (szerk.): *Liszt és magyar kortársainak kapcsolata Magyarország művelődéstörténetének tükrében*. DOI 10.26113/LFZE.2023.004. https://lisztmuseum.hu/data/articles/125/1256/article-125640/zak_tanulmany_2023_blv.pdf (utolsó letöltés: 2023. december 23.)
- 67 Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár, Nemzeti Színház színlapja, 1873. november 10. Lásd még LEGÁNY *Liszt*, 182.
- 68 A vázlatok forrása PONORI THEWREWK Emil: *Magyar hangtani jegyzetek*, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fol. Hung. 1741/1, 108^v. A végleges verzió forrása: *Ponori Thewrewk Emil verse Liszt Ferenczhez*, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Analekta 6046, illetve PONORI THEWREWK Emil: *Liszt Ferencnek. Köszöntő epigramma*, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms 6506/183. Az epigramma korabeli sajtóközlését lásd például *A Hon* 11/29 (1873. november 11.).

2. *fakszimile*. Postai térítvevény Liszt eredeti kézírásával Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond XII/1331/3. boríték. Ponori Thewrewk Emil iratai.

3. *fakszimile*. Koncertjegy. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond XII/1331/3. boríték. Ponori Thewrewk Emil iratai.

Okt. 29 [1873]

A Beethoven csók érzik a műveiden

E haza szült, felölelt a világ, most újra hazánké:

Nemzeti kincsünné vált fejedelmi hied.

Beethoven csókját vitted pályádra magaddal.

Beethoven csókját érzem a műveiden.

Már félszázada hogy mint hang fejedelme uralsz

Beethoven csókját vitted pályádra magaddal

Hang fejedelme levél s ötvened éve uralsz

E haza szült, felölelt a világ s most újra miénk vagy:

Nemzeti kincsünné vált fejedelmi hied.

Liszt Ferencnek

Beethoven csókját vitted pályádra magaddal,

S a zengő sphaerák hangfejedelme levél.

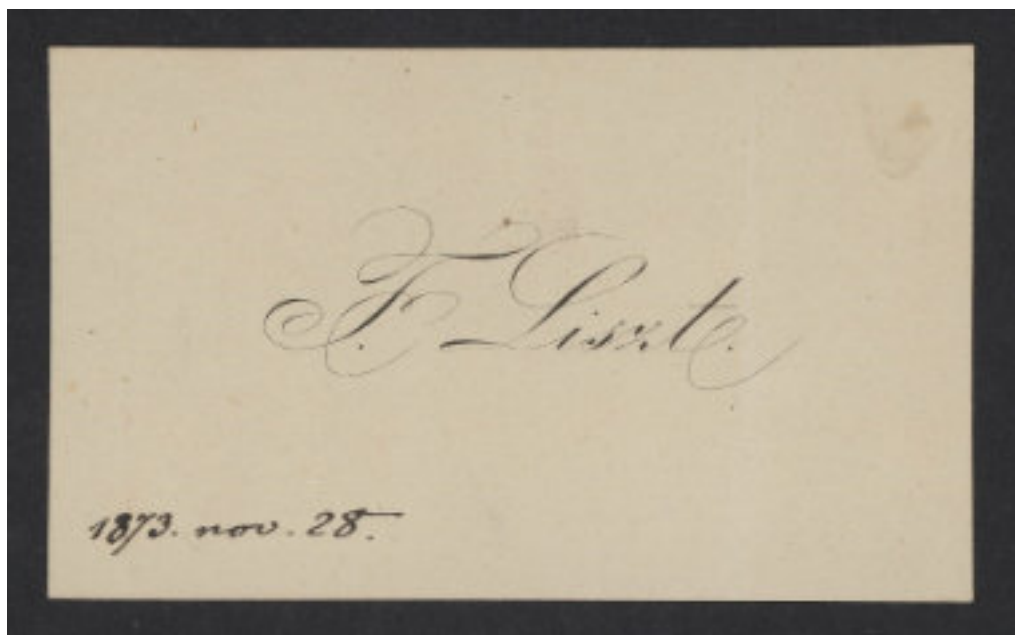
E haza szült, felölelt a világ, most újra hazánké:

Nemzeti kincsünné vált fejedelmi hied.

1873.11.09.

A Liszt-jubileum sajtóbeszámolóí közül Ponori Thewrewk iratai között fennmaradt a *Fővárosi Lapok* (13. évfolyam, 260. szám) 1873. november 12-én megjelent példánya: a *Fővárosi hírek* „Post festa” bejegyzését kék ceruzás jelölés keretezi. 1873. november 26-án Liszt újból meglátogatta Ponori Thewrewköt, aki tudományos kutatóútra indult Berlinbe. A zeneszerző a következő ajánló sorokat írta Ernst Dohmhoz (1819–1883), a *Kladeradatsch* szerkesztőjéhez: „Freundschaftlichen Gruss und Dank an E. Dohm. F. Liszt. durch Herrn Professor Thewrewk, den Ihnen herzlich empfiehl. F. Liszt.”⁶⁹ Liszt és Ponori Thewrewk feltehetően két nappal később búcsúztak el

69 Vö. 1. faksimile és PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/42, 122–123. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló* 42. Lásd még PONORI THEWREWK *Liszt 1910*, 32.

4. faksimile. Liszt névjegykártyája Ponori Thewrewk kézírásos dátumával Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond XII/1331/3. boríték. Ponori Thewrewk Emil iratai.

egymástól. Jelenleg a kutatás nem talált további személyes találkozásra vonatkozó adatot.

Berlinből hazatérve Ponori Thewrewk elhatározta, majd 1874-ben meg is alapította a Budapesti Philológiai Társaságot. 1877-ben létrehozta annak hivatalos folyóiratát, melynek 1891-ig volt szerkesztője. Feltehetően az ő kezdeményezésére került be az *Egyetemes Philológiai Közlöny* éves bibliográfiáiba megannyi Liszt-cikk is.⁷⁰

50/100 éves jubileum: 1911

Ahogy Ponori Thewrewk jelen volt Liszt 50 éves művészi jubileumán, úgy a zeneszerző sem hiányozhatott a klasszika-filológus oktatói működésének félszázados évfordulójáról. Ponori Thewrewk 13 éves gimnáziumi (1861–1874) és 37 éves egyetemi tanári (1874–1911) tevékenységének megünneplése egybeesett a Liszt-centenáriummal.⁷¹

Liszt születésének évfordulójára Ponori Thewrewk már legalább egy évvel korábban el kezdett készülni. A zeneszerzőről írt 1910-es cikkében Lízsnay Kálmán:

70 Lásd bővebben GROSZ SÁRA AKSZA: *Liszt-bibliográfia az Egyetemes Philológiai Közlöny hasábjain 1887–1918* (Budapest, HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály, 2023).

71 RITÓÓK *Ponori Thewrewk Emil*, 8.

Liszt Ferencre című 1856-os dicsőítő költeménye (kezdősora: „Világ kedvence! kedves hangteremtő!”) kapcsán megjegyzi, hogy azt jövőre érdemes lenne akár ünnepi kiadványban újra közzétenni, vagy legalább feleleveníteni.⁷² Ponori Thewrewk eredetileg mindkét „Liszt Ferenc” című cikkét a *Budapesti Hírlap* 1910-es számába szánta, és valami egészen mást tartogatott 1911-re (lásd Rákosi Jenőnek fent idézett levelét). Minthogy végül második cikke a Liszt-jubileumkor jelent meg, újat nem írt és ebben listázta a művész „magyar zenéjű s nemzeti tárgyú zenekölteményeit”:

- *Esztergomi diszmise*
- *Magyar Rapszódia*
- *Magyar Fantázia*
- *Hungária, szimfóniai költemény*
- *Magyar koronázó mise*
- *Szent Erzsébet legendája*
- *Szép Ilonka, fantázia*
- *A holt költő szerelme*
- *Magyar zongorahangverseny*
- *Magyar kompozíciók*
- *Fantázia Schubert magyar dallamra*
- *Magyar történeti arcképek*⁷³

A cikk publikálását (1911. április 16.) megelőzően két héttel, április 2-án Ponori Thewrewk részt vett Attila (becézett Lili) unokájával az Erzsébet Népakadémia Gólyavárban tartott *II. Liszt Ferenc estélyén*, melyet Dr. Haraszi Emil előadása nyitott meg; a dal- és zongorakoncert „egészben véve jól sikerült.”⁷⁴ Habár gróf Zichy János (1868–1949) vallás- és közoktatásügyi miniszter (1910–1913; 1918) már 1911. március 31-én hivatalos levélben kinevezte Ponori Thewrewköt a Liszt-émlékünnepélyek országos bizottságának tagjává, azt ő csak április 22-én kapta meg, jóval a dalet és a cikk megjelenése után.⁷⁵ A miniszter a Liszt-bizottság vezető elnökének gróf Zichy Géza zongoraművészt, társelnökének Mihalovich Ödönt, az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia igazgatóját kérte fel.⁷⁶ A bizottság fő feladata az országos centenáriumi események szervezése volt, e célból toboroztak lelkes munkatársakat a magyar kulturális elitből. Több ülést is tartottak a Nemzeti Múzeumban, köztük

72 PONORI THEWREWK *Liszt 1910*, 31.

73 PONORI THEWREWK *Liszt 1911*, 118.

74 PONORI THEWREWK *Napló 37*, 135.

75 PONORI THEWREWK *Irtai*. Lásd még PONORI THEWREWK *Napló 37*, 149–150.

76 Vö. Meghívó 972/1911 eln. szám, PONORI THEWREWK *Irtai* 3. boríték.

Ponori Thewrewk többedmagával biztosan részt vett a szeptember 15-én, délután 5 órai kezdettel megtartott ülésen:

1. Elnöki megnyitó
2. Gróf Apponyi Albert b.t.t.orsz. képviselő ünnepi beszéde
3. Elnök az ülést berekeszti⁷⁷

Az ülésről részletesen beszámolt a sajtó is. Ha összevetjük az ott közölt névsort Ponori Thewrewk naplóbejegyzésével, kirajzolódik a klasszika-filológus ismeretségi köre (aláhúzások jelölik ezen személyeket). Sőt, a naplóból az is kiderül, hogy Ponori Thewrewknek a gyűlés után volt alkalma személyesen is bemutatkozni gróf Zichy Jánosnak; Apponyi Alberttel nem tudott szót váltani, ellenben négyszer fogott vele kezét.⁷⁸

„A nagyszámú közönség soraiban ott voltak: Berzoviczy Albert, a képviselőház elnöke, Apponyi Albert gróf, Balogh Jenő dr. és Molnár Viktor vallás- és közoktatásügyi államtitkárok, Füleppe Károly főpolgármester, Bárczy István polgármester; Ballai Lajos és Unkelhäusser Károly miniszteri tanácsosok, Zichy Géza gróf, csetei Herzog Péter báró, Harkányi Frigyes báró, Mészáros Imre, az Operaház igazgatója, Bogisich Mihály, Hampel József udvari tanácsos, Ruszt József udvari tanácsos, Gobbi Alajos, a Nemzeti Zenede igazgatója, Mihálovich Ödön, az Országos Zeneakadémia igazgatója, Moravcsik Gáza zeneakadémiai tanár, Szikla Adolf, az Operaház karmestere, Márkus Miksa, Aggházy Károly zongoraművész, Márkus Lili zongoraművésznő, Kun László karnagy, Major J. Gyula zeneszerző, Fejérpataky László, Kőnig Péter, a szegedi Zeneakadémia igazgatója, Végh János curiai bíró, Sípos Ignác zongoraművész, Lándor Tivadar szerkesztő és mások.”⁷⁹

Zichy szeptemberi beszédének fő tételeit a november 20-i ülésre szóló meghívójában (5. *fakszimile*) nyomatékosította és konkretizálta: Liszt-alapítvány létrehozása, Liszt-szobor állítása és erre adománygyűjtés,⁸⁰ magyar összkiadás és életrajzírás.

77 PONORI THEWREWK Emil naplója, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/38, 112. Továbbiakban: PONORI THEWREWK *Napló* 38. Lásd még PONORI THEWREWK *Iratai* 2. boríték.

78 PONORI THEWREWK *Napló* 38, 117–118.

79 [N. N.]: „A Liszt-bizottság ülése”, *Az Ujság* 9/220 (1911. szeptember 16.), 11–12.

80 Az adományokat a Liszt-szoborra a bizottság Bálvány utca 7. sz. alatti helyiségébe küldjék. Lásd „Adakozások a Liszt-szoborra”, *Pesti Hírlap* 33/367 (1911. november 10.), 8.; „Liszt szobrára”, *Világ* 2/267 (1911. november 10.), 13.; „Adományok a Liszt-szoborra”, *Budapesti Hírlap* 31/268 (1911. november 11.), 13.

A magyar királyi palata és közoktatásügyi minisztériumtól.

130 7/911 o/a. szám.

A Liszt Ferenc emlékműnapélyek országos nagybizottságának lelkes tevékenysége mellett sikerült Liszt Ferenc születésének századik évfordulóját egy kiválóan jelentősége ünnepné avatni, mely nemcsak hazánkban, hanem a külföldön is sokáig emlékeztető marad, mint nagyszabású megnyilvánulás a nagy fiát meghódoló nemzet hűlése hódolatának.

Azonban a Mester iránt tartott kegyelet munkája csak időnként ünnepségekkel, melyek díszkötél és művészi tartalmúak fogva a századik évfordulós nindnapjunkt előtt felejtethetlenné tettek, még nincs kifejezve.

Már a nagybizottság legutóbbi ülésén tartott beszámolóban is utaltam arra, hogy bizottságunkra hárul a kegyeletes feladat, megtenni mindent Liszt Ferenc emlékének az utókor számára leendő minél hathatóbb fentartása érdekében.

Élő emlékekre van szükség, melyek örökre hirdessék nemzetének iránta érzett kegyelét és hódolatát, a díszének és művészetének szintje meghódulását.

A Liszt-szeborra megindított gyűjtés minél eredményesebb folytatása, nemzetközletti célú Liszt alapítvány létesítése, a Liszt Szász művel gyűjtésénél magyar kiadásának terjesztése ezek a legközvetlenebb feladatok, melyek sikeres megoldásával célunkat a

Hittudóságos

Ронори Тевреук Емил

adv. tan., tud. egyet. ny. r. tansz. urak,

Budapest.

legalkalmasabb módon megoldhatjuk.

Van azonban Miltósdogát tisztelettel felkérni,
hogy az kérdések megbeszélése végett a nagybizottságnak 1911 évi
november hó 20-án délután 4 órákor a Nemzeti Múzeum díszteremében
tartandó ülésén megjelenni sziveskedjék.

Budapest, 1911 évi november hó 9.

Fichy

Erre az ülésre Ponori Thewrewknek „semmi kedve nem volt” elmenni, s „a pénzügyi kérdéseket megoldják nélkülem is” felkiáltással távolmaradt.⁸¹ Iratai között viszont megőrizte a meghívót, s a hátára piros ceruzával gondosan felírta: *Gr. Zichy János miniszter*. Ez teljes egészében, tudomásunk szerint most kerül először közlésre.

A budapesti Liszt-centenárium ünnepségeket⁸² megelőző héten, október 14-én nyílt meg a Magyar Nemzeti Múzeum tematikus kiállítása (kurátora egyben az intézmény igazgatója, Isov Kálmán volt). A rákövetkező héten, október 21–25-e között zajlott a hivatalos rendezvénysorozat, melyet esténként félnyilvános és zárt fogadások követtek.⁸³ Ponori Thewrewk Emil a naplók tanúsága szerint biztosan részt vett a *Koronázási mise* Mátyás-templomi előadásán és az aznap esti udvari fogadáson (október 21.), illetve másnap a Lipótvárosi Kaszinó Estélyén; gróf Zichy Géza október 23-án Lisztről tartott „érdekes” akadémiai székfoglalóját pedig „tapssal fogadta”.⁸⁴ Ezzel Zichy előadása egyben beilleszkedik a Lisztről tartott MTA székfoglalók sorába, Bartók Béla: *Liszt Ferencz* (1936), Szabolcsi Bence: *Liszt Ferenc estéje* (1956), Ujfalussy József: *Variáció, építkezés, modális transzformáció Liszt Ferenc zenéjében* (1986).⁸⁵ Habár nem ezt a címet viseli, ám Liszt „cigánykönyvére” való hivatkozásai okán Ponori Thewrewk Emil *A magyar zene rhythmusa* címmel megtartott 1873-as székfoglaló előadása is e listát bővíti. De „most midenütt Liszt a beszélgetés tárgya”, még az Eötvös József Collegium új épületének 1911. október 26-i felavatását követő fogadáson is, ahol Ponori Thewrewk és Liszt története is népes hallgatóságra talált.⁸⁶

Az 1911-es Liszt-ünnepségek egyfajta folytatásaként 1932-ben, gr. Zichy Jánosné kezdeményezésére megalakult az Országos Liszt Ferenc Társaság, az alapító tagok között Hubay Jenővel. E társaság vállalta magára az 1936-os, Liszt születésének 125. és halálának 25. évfordulójához kapcsolódó események lebonyolítását.⁸⁷ Ám ezt már Ponori Thewrewk Emil nem érthette meg.

81 PONORI THEWREWK *Napló* 38, 196.

82 Lásd bővebben GROSZ Sára Aksza: „Az 1911-es budapesti Liszt-centenárium” (Budapest, HUNREN BTK Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály, megjelenés alatt).

83 1911. október 21. LISZT Ferenc: *Koronázási mise* (Mátyás-templom); *Szent Erzsébet legendája* (Magyar Királyi Operaház); 1911. október 22–23. Liszt-növendékek koncertje (Zeneakadémia); 1911. október 24. LISZT Ferenc: *Faust-szimfónia, Esz-dúr zongoraverseny és 13. zsoltár* (Magyar Királyi Operaház); 1911. október 25. LISZT Ferenc: *Krisztus-oratórium* (Magyar Királyi Operaház).

84 PONORI THEWREWK *Napló* 38, 169–170.

85 DOMOKOS *Liszt, Széchenyi és a Magyar Tudományos Akadémia*, 158.

86 PONORI THEWREWK *Napló* 38, 170–175.

87 MONA Ilona: *The History of the Ferenc Liszt Society 1893-1993 / A Liszt Ferenc Társaság története 1893-1993*. English translation Mária STEINER, Hungarian translation Marianne PÁNDI (Budapest, Liszt Ferenc Társaság, 1993), 62.

Összegzés

Ami Ponori Thewrewk Emil születésének centenáriumát illeti, az újságírók Liszt barátjaként aposztrofálták.⁸⁸ Ponori Thewrewk a maga részéről így vallott erről naplójában:

„[...] Felejthetetlen e nagy és jó ember én előttem. Csak párszor látogattuk meg egymást, s csak pár levelet váltottunk egymással, de az elég arra, hogy bámulatom és szeretetem iránta kiolthatatlan legyen.”⁸⁹

Ám annál kevésbé volt „felejthetetlen” Ponori Thewrewk Emil a zenetudomány számára. Neve roma kultúrtörténeti kutatásai, Liszt „cigánykönyvére” adott replikája és a zeneszerző tiszteletére írt köszöntő epigramma révén elvértve felmerült a szakirodalomban. Ám ezt mindeddig nem előzte és alapozta meg a kettejük, Liszt és Ponori Thewrewk kapcsolatának a feldolgozása. Jelen tanulmány a naplók, levelek, egyéb iratok és a korabeli sajtó alapján rekonstruálta és pótolta mindezt. Így ma már tudjuk, hogy a klasszika-filológus egész életében csodálta Liszt Ferencet, énekesként a kezei alatt, hallgatóként a publikum soraiból, de műfordítóként, folyóiratszerkesztőként és tudósként is – még akkor is, ha nem értett vele mindenben egyet. 1873-ban, a kor elismert és zeneszerető nyelvprofesszoraként ő tanította volna Lisztet magyarra. Ez egyben Liszt nyelvtanulási szándékának a komolyságát bizonyítja, akárcsak az a tény, hogy a zeneszerző minden este kívánt Ponori Thewrewktól leckéket venni. Sajnos épp emiatt hiúsult meg e terv: nem sikerült megfelelő időpontot találniuk. Liszt magyar nyelvtudásával kapcsolatban az a sarkalatos pont, hogy olvasott, értett is magyarul, de igényes művészként restellt helytelenül megszólalni. Mindezeket a zeneszerző elárulta Jókainak, amiről *A Hon* hasábjain Törs Kálmán tudósított.⁹⁰ Liszttel ellentétben, Ponori Thewrewk a cigány nyelvvel is behatóan foglalkozott. A zeneszerzővel való barátságának kontextusában e téren végzett munkájának értékelése új kutatási eredményekkel kecsegtet a 19. századi „cigánykönyv”-polémiaik értelmezése szempontjából is.

88 Vö: [N. N.]: „Ponori Thewrewk Emil centenáriuma”, *Nemzeti Ujság* 20/32 (1938. február 10.), 8.

89 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart. Hung. 2526/10, 74^v. Továbbiakban PONORI THEWREWK *Napló* 10.

90 Törs Kálmán: „Az írók és művészek körének első tánczos estélye”, *A Hon* 11/218 (1873. december 6.), 2. Idézi LEGÁNY *Liszt*, 132; ECHKARDT Mária: „Liszt és a magyar irodalom”, 51; DOMOKOS *Liszt, Széchényi és a Magyar Tudományos Akadémia*, 159.

FÜGGELÉK

Liszt Ferenc vonatkozású bejegyzések Ponori Thewrewk Emil naplóiban

Az alábbi táblázat a szakirodalomban először közli Ponori Thewrewk Emil naplóinak Liszt-utalásait. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Quart. Hung. 2526 jelzet alatt őrzött 51 kötetnek csaknem a felében fordul elő ezzel kapcsolatos adat, ha nem is a legelső szavaktól, de az utolsó, betegágyon diktált, más kéztől származó bejegyzésig. Mindezek Ponori Thewrewk különböző /: :/, |: :|, „ ” , (sic) jelöléseivel együtt kerültek diplomatikus átírássra. Jelen tanulmány írója egyedül a [...] -ot használja a nem Liszttel kapcsolatos szövegkihagyások érzékeltetésére. Ez által nemcsak egy naplóbejegyzés hosszáról, de az abban szereplő Liszt-emlék helyéről is képet alkothatunk. Ahol ez a jelölés hiányzik, ott értelemszerűen az aznapi bejegyzés teljes terjedelmében csak a zeneszerzőhöz fűződik, egyéb magán- és/vagy közéleti esemény, kommentár nélkül. Kizárólag azok a naplóbejegyzések kerültek listázásra, amelyek Liszt Ferenc személyével és a tiszteletére szervezett tudományos és ünnepi rendezvényekkel, zeneműveivel és azok előadásával kapcsolatosak, vagy korabeli Liszt-sajtócikkekre hivatkoznak. A Liszt „cigánykönyvére” vonatkozó bejegyzések egy következő tanulmányban kerülnek kifejtésre.

Kötet	Dátum	Oldalszám	Naplóbejegyzés
1	1856.08.15.	16 ^r	Pest 1856 nyárutó 15 pénteken boldog asszony napján. Reggel tíz óraker a belvárosi nagytemplomban Liszt Ferenczet láttam. Báró Augusz vezet-te őt be. /: Weber nagy miséjét játszották :/ A nagy művész figyelemmel hallgatta s az egész isteni szolgálat alatt ájtatos volt. Egy tekintete, melyet a többi közt reám vetett, oly benyomást tett, milyent még egy emberé sem. Liszt Ferenczre Láttalak, és szent tűz ömlött el testem alakján; Mert égít véltem látni te benned o Liszt. Pest 1856 nyárutó 15 pénteken d.u. Orczy kertben
1	1856.08.17.	16 ^v	Pest 1856 nyárutó 17 vasárnap láttam Lisztet /: a templom karzatán és elmentekor.
1	1856.08.18.	16 ^v	Pest 1856 nyárutó 18 hétfőn Lisztet láttam a templomban. Délután kész levék „Makbeth” olvasásával.
1	1856.08.21.	16 ^v	Pest 1856 nyárutó 21 d.e. Lisztet láttam.

Kötet	Dátum	Oldalszám	Naplóbejegyzés
1	1856.09.14.	24 ^{r-v}	Pest 1856 őszelő 14 vasárnap: Nyolc óra tájban kimentünk a Sashegyre, hol Weber urnak nyári laka áll, és ma házi zábora /: oltára :/ fölszentelendő volt. A miséhez mi gymnasiumi énekesnek kiválasztottai voltunk rendelve, mely alkalomra már három nap óta készültünk. Midőn kijöttünk, tudunkra esett, hogy Liszt és Erkel, a kik hivatalosak voltak és igen nagy szívésséggel megígérték, hogy eljönnek, nem lesznek jelen: mert Liszt már tegnap Weimárbeli utjára kelt. Kegyetlenebb nem lehet a sors ma rám nézve, minthogy a nagy művészzel találkozni s beszélgetni nem engedett. Az ének igen jelesen hatott a mise emelésére, melyet Peitler címzetes püspök mondott. Az isteni tisztelet után sétálgattunk, míg a vendégséghez nem hívtak. Alig hogy vége volt, haza tértem; a többiek pedig még ott maradtak. [...]
2	1856.12.14.	19.	Pest 1856 télelő 14 vasárnapon A mai délután rám nézve igen örvendetes volt. Az isteni szolgálat elmultával Gruber Ágoston barátom s volt : 1854-ben : tantársam látogatására siettem, ki most a kegyes-rend növendéke. Egy negyed órával később Máhr Gyula /: ki 1855-ben fejezte be gymnasiumi pályáját s most a jogot tanulja :/ és Szepesi Imre tanár is jöttek oda. Máhr, ki a zongorázásban lángész, mulattatásunkra fölleplezte előttünk művészetét. Játszotta különösen a Lisztől zongorára alkalmazott sextettet Lucából, egy áriát Normából, a Carnevalt s más remek szerzeményeket. Oly ügyességet, minő Mahrnak van, soha nem láttam, s talán nem is fogok látni, hacsak nem lesz szerencsém a még dicsőbb játékokat Lisztől hallhatni. Tartsa az ég; ő benne új honi csillagot látok kifejődni.
5	1857.08.21.	5–6.	Pest 1857 nyárutó 22 szombaton. [...] Tegnap Káldyval levén tőle Lisztnek azon remek szerzeményét hallám, melyet a Das König in Thule című balladára irt. Én ma megkísértem ennek fordítását, de jól csak az utolsó versszaké sikerült. Ő esni, telni látja S merülni víz alá. Ajkát - szeme végsőt hunyva - Többé nem áztatá. Igy szebben van adva, következően pedig hűbben: Ő esni, telni látja S merülni vízbe le. Szemét végleg hunyorítja; Többé nem szörböle. Itt van a másodiké is: Mítsem becsült nagyobbra, Ő minden ünnepen Űrti; arca könyűs, ha Abból italt veszen. Ez már sántikál!

Kötet	Dátum	Oldalszám	Naplóbejegyzés
5	1857.08.23.	6–7.	<p>Pest 1857 nyárutó 23. vasárnap. Itt van a ballada fordítása. Néhány helye még tökéletlen. A thulei király</p> <p>Volt Thulének fejedelme, Ki sírig hú vala, Ennek haló szerelme Arany kehelyt ada. /: hagyta :/</p> <p>Mítsem becsült nagyobbra, Ő minden ünnepen Űríti s arca könyűs, ha Abból italt veszen.</p> <p>S mint végórái mulnak Számolja birtokát, Mindent hagy az utódnak, Kivéven poharát.</p> <p>Űlt a király ebéden, Körötte lovagok, Az ősök nagy termében, A parti várban ott.</p> <p>Ott állt, utolszor itta Bor éltető tüzét, S a tengermélybe dobta Neki szent serlegét.</p> <p>Ő esni, telni látja S merülni víz alá. Ajkát - szeme végsőt hunyva - Többé nem áztatá.</p>
5	1857.08.27.	8–9.	<p>Pest 1857 nyárutó 27 csütörtökön megvettem Lisztől Das König von Thula című zeneművét. Kár én csak zongorára kaptam meg, énekszóra nem. Délután Matlekovitséknál mulattam.</p>
5	1857.08.29.	9.	<p>Pest 1857 nyárutó 29 szombaton Magyarok szomorú napja! A legnagyobb csillag föltünése a német egen! Liszt szerzeményét elvívém Józsa kisasszonynak [...]</p>
6	1858.04.10.	22–23.	<p>Pest 1858 tavaszhoz 10. szombaton. Ebéd előtt megtudám, hogy a Muzeum dísztermében Liszt miséjének próbája tartatik. Oda siettem. Még csak a Kyrienek volt vége; a többiben már én is részt vettem. A bassi primi közt működém. Liszt volt karnagyunk, egy igen kedélyes férfi. Igazgatása a nagy művészt árulja el. Délután 4–6 óráig volt a hangverseny, melyben a díszmisének előadása igen sikerült. [...]</p>
6	1858.04.11.	24–26.	<p>Pest 1858 tavaszhoz 11 vasárnap. Már nyolc órakor Lúczéknál voltam a kisasszonyokat a nagytemplomba Liszt miséjének hallgatására viendő. Míg a kisasszonyok elkészültek Kosmost nézegettem. A templomba jövőn már helyet ülésre nem kaptunk s így kénytelenek voltak Sarolta és Aranka az egész misét állani.</p>

Kötet	Dátum	Oldalszám	Naplóbejegyzés
			<p>Mi engem illet, én az éneklésnél nem működtem közre, először: hogy kisasszonyaimat egyedül ne hagyjam; másodsor: hogy az egyszer távolabb is halljam a szövegéhez oly mesterileg alkalmazott zenét. Saroltának elmondám a latin szövegnek értelmét s innen volt ama nagy meghatottság, melyet ő egész napon át érte. Mily esedező a Kyrie! A csekély ember a mindenség teremtője elé mer lépni s kegyelemért esdekeln. Mintegy látjuk, hogy fekszik térden s borúl arczra az egész emberiség a nagy királynak lábainál, kinek határtalan dicsőségét visszhanggi ismétlésekben hirdeti a Gloria. Keblünk elragadtatik s minden ingtag szív hinni kénytelen, mit a Credo oly hatalmas hangokban hirdet. Hiszünk egy mindenható erőben, az atyában kinek mindnyájan szülöttei vagyunk, hiszünk Jézusban, kinek isteni fönsége a nyomorult emberalakat vevé föl, hogy végtelen bölcsességét e világgal könnyebben megértethesse, ki hogy szent tanításra üdvünkre fönmaradjon, saját életétől is megvált. A zene mozdulatait figyelemmel kísérvén, mintegy látjuk, hogy száll Jézus a néma sírba; de látjuk egyszersmind, hogy tör elő a sírból az élet s hogy emelkedik a föld porából az égbe, hol Jézus apja jobbán nyer helyet, s a honnan felénk fog riadni a végítélet harsonája, hirdetve a nagy bírónak jövetét, ki megitélend az eleveneket és holtakat. Mily jellemző ama zene is, mely a jövő föltámadás reményét fejezi ki. A Sanctus s az Agnus Dei is rendkívüli művészet szüleménye, mit csak oly zenész nem ismer el, ki a zenének hangjait a szöveg értelmével vagy nem tudja vagy elfelejti összecsatolni. [...]</p>
10	1886.08.02.	74 ^v	<p>Aug. 2. kedd. Az ujság meghozta azt a megdöbbenő hírt, hogy Liszt meghalt. Meg sem tudom mondani, hogy érzem magam miatta. Csupa nyugtalanság izgatottság vagyok. Felejthetetlen e nagy és jó ember én előttem. Csak párszor látogattuk meg egymást, s csak pár levelet váltottunk egymással, de az elég arra, hogy bámulatom és szeretetem iránta kiolthatatlan legyen.</p>
14	1892.06.08.	32 ^r	<p>Jun 8. án az ünnepélyes isteni tiszteleten a várbeli helyőrségi templomban. Liszt miséje sehogysem tetszett; annál nagyobb hatást tett a primás fennkölt hazafias beszéde, mely a királynak is annyira megtetszett, hogy másolatát kérte.</p>
26	1900.12.28.	195–196.	<p>Péntek dec. 28. [...] Repesett a szívem örömben, mikor a Leipz. Illustr. Zeitung 1900. dec. 20. kibocsátott számában Liszt's Briefe an die Fürstin Sayn. Wittgenstein-t olvastam. Nevezetesen, mikor a cikk írója így nyilatkozik: Das Bild Franz Liszt's erscheint dein für alle Zeiten festgestellt als das eines der Edelsten und Größten, die die Welt besessen hat. S ilyen embert képes a buta sovinizmus, – az öntudatlan hazaárulás – amott írásával segíteni. Óhajtvá reménylem, eljön még az az idő, mikor el fogják ismerni annak igazságát, amit Lisztről jubileuma alkalmából mondtam: Nemzeti kincsünké vált fejedelmi hied.</p>
37	1910.09.19.	5.	<p>Hétfőn, szept. 19. Eljött Beöthy; elvitte magával két Liszt-cikkemet, hogy elolvassa. [...]</p>
36	1910.10.06.	249–250.	<p>Rákosi Jenőnek 1910. okt. 6.</p> <p>Nagyra becsült kedves Barátom!</p> <p>Két cikket küldök. A 13 oldalra terjedő becses lapod okt. 22-iki számába, Liszt születése napjának 99-ik évfordulójára való közlésre szántam, a 29 oldalra terjedőnek közlését eredetileg szintén erre az időre terveztem, de Beöthy Zsolt, ki mind a két cikket elolvasta s érdekesnek és becsesnek találta, arra kért, hogy ne most az Erkel-jubileum idején tegyem közzé, mert az a látszata lehetne, hogy Erkel dicsőségét ellensúlyozza.</p>

Kötet	Dátum	Oldalszám	Naplóbejegyzés
			Ez az év Erkel éve; de közöljem mindjára a jövő lelegején, mert az meg Liszt dicsőítésnek az éve. Ebből következik Hozzád való kérésem. Válaszodat várva, hogy két cikkemet illetően közlésre szives vagy e elvállalni, maradok igaz barátsággal nagyra becsülő híved P. T. E.
37	1910.10.07.	15.	Péntek, oktob. 7. Rákosi Jenőnek megküldtem Liszt Ferencről szóló két cikkemet
37	1910.10.18.	24–25.	Kedden, okt. 18. [...] Székely József azzal lepett meg, hogy Lisztről szóló cikkemet nagyon dicsérte. Vasárnap olvasta a Budapesti Hírlapban. Mindjárt vétettem magamnak egy pár példányt. Rövidítésekkel van közölve, itt-ott az értelem rovására. El van hagyva: a Liszt dirigálására vonatkozó idézet; az esztergomi ünnepnap délutánjára és estéjére vonatkozó idézet; az esztergomi intrikákra vonatkozó idézetek; a Lizsnyayra vonatkozó idézet Ábrányitól; Liszt eme szavai: Ich habe meine Rhythmus für mich; amint szobámba lépett s könyvtáramat látta stb. A Lizsnyai költeményéből való idézet nincsenek a maguk helyén. A „Lizsnyai Kálmán Liszt Ferenczre dicsőítő költeményt írt” és „Mihelyt a dolog Lisztnek tudomására jutott” közé tartozik. Michaelis Corda helyett Michaelis Carola olvasandó.
37	1911.03.10.	115.	Péntek, márc. 10. [...] Irtam Rákosi Jenőnek Lisztről szóló tárcacikkem közzététele iránt. [...]
37	1911.03.25.	132.	Szerdán, márc. 25. [...] Hegedűs meghívott engem Lilivel az Erzsébet Népakadémiának II. Liszt Ferenc estélyre, mely április 2 d.u. 6 órakor a Gólyavárban lesz. Nagyon kért, jelenjek meg. Megteszem a kívánságát.
37	1911.04.02.	135.	Vasárnap, apr. 2. [...] Este 6 órakor én meg Lili a Liszt Ferenc estélyen a Gólyavárban. Műsora: 1. Dr. Haraszti Emil főreáliskolai tanár előadása Liszt F. pályájának második fel. 2. Liszt: Nocturne zongorán előadja Nászay Terez. 3. Liszt: Ha szunnyadom. Énekli Kadich Szidonia. 4. Liszt: a) Isten veled és b) Olyan vagy mint a virág Énekli Horváth N. János 5. Liszt: Látni ohajtalak. Énekli Kadich Szidonia. 6. Liszt XIV Rapszódia. Zongorán előadja Naszay Teréz. Egészben véve jól sikerült.
37	1911.04.16.	144.	Husvét vasárnapja, apr. 16. [...] D. u. megint a bástyán. Eldiskuráltam egy óráig Nagy Sándor volt kuriális bíróval. Tőle tudtam meg véletlenül hogy Liszt Ferencről szóló cikkem a Budapesti Hírlap mai husvétvasárnap-i számában jelent meg. Beszélgettem Csobókkal és elmentem a kaszinóba nézni, hogy a cikkem milyen és mennyi kurtitást szenvedett.
37	1911.04.22.	149–150.	Szombat, április 22. [...] Ma kaptam meg Zichy közokt. miniszternek márc. 31. kelt levelét, melyben a Liszt Ferenc jubileuma ügyében alakított országos nagybizottság tagjává kinevez. Kellemes meglepetés. [...]
37	1911.04.23.	150.	Vasárnap, április 23. [...] Írtam gr. Zichy János miniszternek, hogy a Liszt Ferenc bizottságra való kinevezést elfogadom. [...] Rákosi Jenőnek köszönetet cikkem közléséért.
38	1911.09.12.	112.	Kedden, szept. 12. A rendes iskolabajárás kezdete. A vallás- és közoktatásügyi Minisztertől meghívót kaptam a Liszt Ferenc születésének 100-ik évfordulója alkalmából alakított nagybizottságnak gróf Zichy János elnöklete alatt f. é. szept. 15. pénteken d. u. 5 órakor a Nemz. Muzeum dísztermében tartandó ülésére. Napirend: 1. Elnöki megnyitó 2. Gróf Apponyi Albert b. t. t. orsz. képviselő ünnepi beszéde 3. Elnök az ülést berekeszti Mihalovich Ödön Gróf Zichy Géza

Kötet	Dátum	Oldalszám	Naplóbejegyzés
38	1911.09.15.	117–118.	Pénteken, szept. 15. [...] 4 óraker át Pestre a Nemz. Muzeum disztermébe a Liszt Ferenc féle nagybizottság ülésére. Sok félig ismerős vagy egészen ismeretlen alakok köszöntöttek, mikor beléptem. Az ismerősök közül ezek maradtak emlékezetemben: Mihalovich, gr. Zichy Géza, Bogisich, Sipos, Gobbi /: az operától /: dr. Fejérpataky László, dr. Hampel József, dr. Balogh Jenő, Molnár Viktor, Bárczy Istv. polgármester, Berzevichy Albert és Apponyi Albert és Fraknoi. Apponyi négyszer fogott kezet velem, anélkül hogy egymással beszélünk volna. Gr. Zichy Jánosnak csak a gyűlés után volt alkalmam bemutatkozni. Az volt rá a megjegyzése, hogy ez legelső találkozásunk. Zichy Gézának keserves színe van. Hampel szerint „szájkő”-ben szenved. Apponyi beszéde nagy hatást aratott. /: Lásd Pesti Napló szept. 16. / [...]
38	1911.10.19.	158–159.	Csütörtök, okt. 19. [...] Meghívót kaptam a lipótvárosi Casino igazgató-ságától a Liszt jubileuma alkalmából okt. 22 este 10 óraker leendő fogadó estére. Jubileumi kettős arcképem meglelt rövid ismertetéssel a Képes Hét okt. 22-re szóló számban. [...] Szombat 11 óraker adják a Mátyás-templomban Liszt koronázó miséjét. Wawrinecz regenes choritól tudakozódtam a meghívó iránt. Azt felelte, hogy Bogisich is ugyanazon kérdéssel fordult hozzá. Csak menjek be a templomba: meghívóra nem lesz szükség.
38	1911.10.21.	162–165.	Szombat, okt. 21. Liszt Ferenc koronázó miséjének előadása a Mátyás templomban, 11 órától 1/2 1-ig. A széphangu ének és virtuóz hangszerjáték nagy hatást gyakorolt. Csernoch pontifikált nagy segédlettel. A templom zsufolásig teli volt. Nem volt belépti jegyem – a plébánostól lehetett volna kapni – Beniczky magasabbrangu rendőr bemutatott engem a rendre ügyelő bizottság elnökének, aki azonnal beeresztett. A koronaörök sorai közt beeresztett. A koronaörök sorai közt fölértem a sanctuariumba. Bogisich a baloldali padosor legelső padjának legelső helyére ültetett. Itt helyet nem kaphattam volna. Az egyetemi tanácsnak nem jutott pad. Csak később hoztak számára székeket. Mikor észrevettem, udvariasan bólintottak: Kováts Gyula jogkari dékán egyenesen átjött hozzám nekem személyesen gratulálni. [...] Este 10 óraker Udvari Fogadtatás. Mikor oda érkeztem, Rosner Ferenc jobboldali hosszában állottak az idegen vendégek, a baloldalin a magyarok. Gr. Zichy Géza /: a Liszt jubileum főfőrendezője /: kalauzolta József főherceget a megszólítás actusában. Összesen vagy százan lehetünk. Sok ismerőssel találkoztam. Mailáth mint rendesen úgy most is eljött hozzám üdvözölni. Gratulált is, és én arcképes levelező lappal kedveskedtem neki, mit nagy örömmel fogadot. Zichy Ernő fia Ernő bemutatkozott. A főhercegnek az idegenekkel való beszélgetése sok időbe telt, úgy hogy már unatkozni kezdtünk. Egyszerre csak kinyílik a buffet-terem s mikor láttam, hogy sietnek e szomszédságba, gr. Andrassy Gyula, Molnár Viktor, Apponyi Albert, Mailáth stb. után én is oda. Társalgás közben elmondtam a Kisen-Hódorvári mosoni jószágán levő nyárfáról szóló legendákat. Különösen Andrassy érdeklődött ezek iránt. Az Augusztia császárné megkoronáztatásának meg szemlélésére való meghívó is tetszett. Herceg Pálffy udvarnagy, akinek egy kis carambol után bemutatkoztam, annyira érdeklődött iránta, hogy arra kért, menjünk a másik terembe, hogy zavartalanul beszélgethessünk. József főherceg a külföldiek abszolválása után a buffet-be jött s ott Andrassy, Molnár, Apponyi után engem is megszólított. Liszt volt mindenütt a beszéd tárgya. Alkalmam nyílt Liszt névjegyének történetét elmesélni, ami iránt a Főherceg nagy érdeklődést tanúsított. Én voltam talán az első, aki a királyi palotából távoztam. /: A kocsidíj 16 kor. Pintérnek, aki oda s visszakisért 4 k. /:

Kötet	Dátum	Oldalszám	Naplóbejegyzés
38	1911.10.23.	169–170.	Hétfőn, oktob. 23. [...] D. u. 5 órák a M. T. Akadémia I. osztályának ülésén Gróf Zichy Géza t. t. székfoglalót mondott Liszt Ferencről. Attilával voltam ott. Mielőtt a hallgatóság összegyűlt, Zichyvel beszélgettem. Most mindenütt Liszt a beszélgetés legelső tárgya. [...] Több tekintetben érdekes székfoglalóját tapssal fogadtuk. Gr. Zichy Ágost is eljött volt azt meghallgatni. Mikor meglátott, hozzám jött és kezét fogott velem.
38	1911.10.26.	172–175.	Csütörtök, okt. 26. A Báró Eötvös József Collegium épületének ünnepélyes felavatása. Én Petz Gedeonnal ketten fél tízkor a 110. sz. fiakeren indultunk. /: A kocsidíj oda-vissza 12 kor. volt. /: Petz útközben azzal az újdonsággal lepett meg, hogy Zichy Géza székfoglalója után zárt levelet adott át az Akadémiának. /: Székfoglaló beszédének kéziratát. [...] 10 órák érkezünk az ünnepély színhelyére. A kitünően sikerült collegium-avatást mindenesetre maga a collegium fogja pontos leírással megörökíteni. Mikor már üléseinkről fölkeltünk, egy fényképész felénk fordította gépét. E fölvétel után következett az épület részeinek, az intézet gyűjteményeinek megtekintése. Miután annak vége volt s a miniszter eltávozott, a buffet-terembe vonultunk, ahol jóízűen ettünk, ittunk, diskuráltunk. Mikor körül akartam nézni egy kicsit, egész hallgatóság verődött össze körülöttem. Liszthez való viszonyom felől kérdeztek engem. Az intézetnek nemcsak mostani tanítványai, hanem sokan a volt tanítványai közül is voltak jelen. Sokan gratuláltak nekem. Zenei fejtegetéseim után meg az intézetből való távozásomkor élénken éljeneztek. /: Dr. Szigeti Gyulának arcképpemmel kedveskedtem. /: Haza megint Petz Gedeonnal. /: Kocsidíj 12 k. /:
38	1911.11.14.	189.	Kedden, nov. 14. [...] A mai posta levelet hozott a vallás- és közoktatásügyi minisztertől, melyben arra kér, hogy a Lisztféle kérdések megbeszélése végett nov. 20. d. u. 4 órák a Nemz. Muzeum dísztermében tartandó nagybizottsági ülésben jelenjek meg. [...]
38	1911.11.20.	196.	Hétfőn, nov. 20. [...] Ma volt a Liszt-bizottsági ülése. Semmi kedvem sem volt odamenni. A pénzügyi kérdéseket majd elintézik nálam nélkül.
38	1911.12.16.	227.	Szombat, dec. 16. [...] Gr. Zichy János miniszter megküldte a Liszt bizottság utasítását. [...]
39	1912.01.17.	27.	Szerdán, jan. 17. [...] Megjött a Képes Hét s A Tengerpart című fiú napilap dec. 24. megjelent száma, melynek tárcájában a Schlemmer K. Antaltól való „Liszt Ferenc emlékezete” olvasható.
40	1912.10.22.	223.	Kedden, oktob. 22. [...] 1811. okt. 22. Liszt Ferenc születése napja. [...]
41	1913.02.01.	52.	Szombat, febr. 1. [...] Ma van 40 éve, hogy Liszt Ferenc először meglátogattott. [...]
41	1913.04.08.	165.	Kedden, április 8. [...] Litzemayer Ferdinánd, pozsonyi születésű híres festő, Árpád öcsém iskolatársa, az én okoskodásom szerint Liszt Ferenc Erzsébet-oratoriumának hatása alatt festette híres Szt. Erzsébetjét. [...]
42	1913.10.13.	122–123.	Hétfőn, október 13. [...] Ráakadtam Liszt Ferenc ama sorainak másolatára, melyeket nekem utra adott, amikor 1873-ban Berlinbe utaztam. Névjegyére voltak írva s így szóltak: Freundschaftlichen Gruss und Dank an E. Dohm. F. Liszt. durch Herrn Professor Thewrewk, den Ihnen herzlich empfiehl. F. Liszt. 26ten Nov. 73 Pest. Az akkori berlini Adressenbuch ennyit mondott Dohmról: Ernst Dohm, Schriftsteller Magdeburgerstr. 33 III. Kiegészítettem azzal a megjegyzéssel, hogy a híres Kladeradatsch szerkesztője.
42	1913.10.22.	156.	Szerdán, október 22. Liszt Ferenc születésének 102-ik évfordulója.
42	1914.01.19.	320.	Hétfőn, január 19. Liszt Ferencel való találkozásomnak 41-ik évfordulója.

Kötet	Dátum	Oldalszám	Naplóbejegyzés
42	1914.02.01.	377.	Vasárnap, február 1. 41 éve, hogy engem Liszt Ferenc először meglátogatott.
44	1914.07.31.	5.	Pénteken, július 31. Liszt halálának 28-ik évfordulója. [...]
44	1914.10.22.	184.	Csütörtök, okt. 22. Liszt Ferenc születése napjának 103-adik évfordulója. [...]
45	1915.02.01.	111.	Hétfőn, február 1. 42 éve, hogy Liszt Ferenc /: 1873. febr. 1. este 6 óra tájt :/ engem először meglátogatott.
47		belső borítón	A hit növeli a tett-erőt. Liszt F.
48	1916.01.19.	222.	Szerdán, jan. 19. Liszt Ferenczel való első találkozásomnak 43-dik évfordulója. [...]
48	1916.02.01.	254.	Február. Böjtelő hava. Kedden, febr. 1. 43 éve, hogy Liszt Ferenc /: 1873. febr. 1. este 6 óra tájt :/ engem először meglátogatott. [...]
50	1916.07.31.	114.	Hétfőn, július 31. Liszt F. halálának 30-ik évfordulója.
50	1916.08.02.	123.	Szerdán, augusztus 2. [...] A Pesti Napló tegnapi száma megemlékezik Liszt F. halálának 31-ik (sic) évfordulójáról. [...]
51	1916.10.22.	15.	Vasárnap, október 22. Liszt Ferenc születése napjának 105-ik évfordulója. /: alapmondása: a hit növeli a tett-erőt. :/
51	1917.01.19.	[232.]	Péntek, jan. 19. Liszt Ferenczel való találkozásom 44.dik évfordulója. Egész nap ágyban. Állapotom aggasztó lett. [...]
51	1917.02.01.	[241.]	Csütörtök febr. 1. 44 éve hogy Liszt Ferenc először meglátogatott.[...]

ABSZTRAKT

GROSZ SÁRA AKSZA (HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet)

„Lisztnek egy barátja” – Ponori Thewrewk Emil

Ponori Thewrewk Emil (1838–1917) egész életében csodálta Liszt Ferencet (1811–1886), énekesként a kezei alatt, a publikum soraiból, költőként, műfordítóként, folyóiratszerkesztőként, tudósként. Sőt, a híres klasszika-filológust és nyelvprofesszort felkérték, hogy tartson magyar órákat Lisztnek. Mégis, ezt a szakirodalomban csupán Prahács Margit (1966) említette Ponori Thewrewk egyik sajtócikke alapján (1910). Mennyire hihetünk neki? A *Budapesti Hírlap* tévedéseit Ponori Thewrewk naplójában korrigálta, és egy másik, eddig ismeretlen kéziratban ő maga rögzítette a személyes találkozás minden mozzanatát. Sőt, ezekről az 1873-as napokról még halálos ágyán is megemlékezett. Jelen tanulmány ezen primer források alapján részletezi Liszt Ferenc és Ponori Thewrewk Emil mindeddig mellőzött barátságát.

Tárgyszavak: Liszt Ferenc, magyar nyelvtanulás, 1873, Ponori Thewrewk Emil, epigramma.

GROSZ SÁRA AKSZA a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztályának tudományos segédmunkatársa. Fő kutatása a magyar zenetudomány 19. századi forrásaira és történetére irányul. Emellett részt vesz az *Erkel Ferenc Operák* kritikai összkiadás projektben is. A mesterképzést Erasmus+ ösztöndíjasként a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen párhuzamosan is folytatta. Muzikológia MA tanulmányait a kolozsvári „Gheorghe Dima” Zeneakadémián végezte, ahol jelenleg a doktori iskola hallgatója.

ABSTRACT

SÁRA AKSZA GROSZ (HUN-REN RCH Institute for Musicology)

“A friend of Liszt” – Emil Ponori Thewrewk

Either as a singer under the composer’s direction, as a member of the audience, or as a poet, translator, magazine editor, and scholar, Emil Ponori Thewrewk (1838–1917) admired Ferenc Liszt (1811–1886) throughout his lifetime. The famous professor of classical philology and linguistics was even asked to give Liszt lessons in Hungarian. However, only Margit Prahács mentioned this fact in the musicological literature (1966), based on a press article (1910) written by Ponori Thewrewk himself. To what extent can we trust this article? In his diary, Ponori Thewrewk corrected the errata of the *Budapesti Hírlap*, while in another hitherto unknown manuscript he recorded his personal acquaintance with Liszt. Moreover, he recalled these events of 1873 even on his deathbed. Based on these primary sources, this paper aims to capture the ignored friendship between Ferenc Liszt and Emil Ponori Thewrewk.

Keywords: Ferenc Liszt, learning Hungarian, 1873, Emil Ponori Thewrewk, epigram.

SÁRA AKSZA GROSZ is a research assistant at the Department of Hungarian Music History of the HUN-REN RCH Institute for Musicology (Budapest). Her main research focuses on the nineteenth-century sources and history of Hungarian musicology. She is also involved in the complete critical edition of Ferenc Erkel’s Operas. As an Erasmus+ scholarship holder, she visited the MA programme at the Liszt Ferenc Academy of Music. She received her Master’s degree in musicology at the Gheorghe Dima National Academy of Music (Cluj-Napoca), where she is currently a PhD student.